SCHOPENHAUER

AŞKIN METAFİZİĞİ

Türkçesi
Selâhattin Hilâv

●

SELÂHATTİN HİLÂV

SCHOPENHAUER'IN FELSEFESİ

DÜNYA KLASİKLERİ KÜLTÜR DİZİSİ
SOSYAL YAYINLAR

SOSYAL YAYINLAR

DÜNYA KLASİKLERİ KÜLTÜR DİZİSİ 18

AŞKIN METAFİZİĞİ

Schopenhauer / Çeviren Selâhattin Hilav / Yayınlayan: Sosyal Yayınlar / Kapak düzeni: İsa Çelik / Beşinci Basım: 1997 / Baskı: Söğüt Ofset

AŞKIN METAFİZİĞİ
SCHOPENHAUER'İN FELSEFESİ

SCHOPENHAUER

AŞKIN METAFİZİĞİ

Çeviren:
Selâhattin Hilav

Beşinci Basım

SCHOPENHAUER'İN FELSEFESİ

Selâhattin Hilav

SOSYAL YAYINLAR
Babıali Caddesi No: 14
İstanbul Tel.: 527 79 82—522 18 94

AŞKIN METAFİZİĞİ

Çeviren: Selâhattin Hilav

Şairlerin, her şeyden önce, erkekle kadın arasındaki aşkı dile getirmeye çalıştıklarını biliriz. Erkekle kadın arasındaki aşk; trajik, komik, romantik ya da klasik, bütün tiyatro eserlerinin ana konusudur. Hint edebiyatı için de, Avrupa edebiyatı için de doğrudur bu. Lirik ve epik şiirin büyük bir bölümü de aynı konuyu işler. Hele yüz yıllar boyunca, Avrupa'nın bütün uygar ülkelerinde, her yıl, tıpkı mevsim meyveleri gibi düzenli bir biçimde ortaya çıkmış sayısız öykü ve romanı da epik şiir alanı içinde sayarsak, düşüncemizi daha iyi temellendirmiş oluruz. İçerikleri bakımından incelendiklerinde, bu eserlerin, sözünü ettiğimiz duygunun, yani erkekle kadın arasındaki aşk tutkusunun çeşitli yanlardan ele alınıp kısa ya da uzun olarak dile getirilmesinden başka bir şey olmadığı görülür. Bu duygunun dile getirilişinin en başarılı örneklerinin (*Romeo Juliette, La Nouvelle Héloise, Werther* gibi eserler), ölümsüz bir ün kazandığını da unutmamak gerekir. Öte yandan, La Rochefoucauld'nun, aşkın, tıpkı hayaletler gibi olduğunu ve hakkında herkes söz ettiği halde, kimsenin aşka rastlamadığını ileri sürmesi ve Lichtenberg'in *Uber die Macht der Liebe*[1] adlı denemesinde, bu tutkunun gerçek ve doğal bir duygu olduğunu kabul etmeyişi, büyük bir yanılgıdır. Çünkü, insan doğasına yabancı ve aykırı olan bir şeyin, yani gülünç bir kuruntunun, bütün yüz-

[1] Aşkın Gücü Üzerine Deneme.

yılların şiir dehaları tarafından bezginlik duyulmadan dile getirilmesi ve insanlık tarafından her zaman ilgiyle karşılanması kabil değildir. Sanat bakımından başarılı ve güzel olan bir şeyin, içinde bir doğru taşımaması düşünülemez.

Rien n'est beau que le vral; le vrai seul est almable.[2]
Boileau

Bununla birlikte, genel olarak güçlü ama yine de dizginlenebilir bir eğilim olarak görünen bir duygu belli koşullarda bütün duygulardan daha şiddetli bir tutku haline girebilir ve böylece hiçbir kayıt tanımadan, önüne çıkan her engeli inanılmaz bir güç ve inatla ortadan kaldırır. Öyle ki, kimi zaman bu tutkunun doyurulması için ölüm bile göze alınır, hatta tutkusuna cevap verilmediği zaman, âşık, doygunluğa erişebilmek için hayatını bir ödül olarak ortaya koyabilir. Werther ve Jacopo Ortis, yalnız öykülerde değil hayatta da görülebilen kimselerdir. Avrupa'da her yıl onlara benzer bir düzine insan ortaya çıkar: *sed ignotis perierunt mortibus illi* [3]. Çünkü onların çektikleri acıları, ya resmi kayıtları dolduran memurlar ya da gazete muhabirleri yazar. İngiliz ve Fransız gazetelerinde zabıta haberlerini okumayı seven kimseler, ileri sürdüğüm düşüncenin doğru olduğunu söyleyeceklerdir. Aşk tutkusunun, tımarhanelere düşürdüğü kimselerin sayısı daha da kabarıktır. Dış koşullar dolayısıyla birleşmeleri kabil olmayan âşık bir çiftin, birlikte intihar etmediği bir yıl yoktur. Bu çeşit olayları duyunca, birbirlerini sevdiklerinden kuşku duymayan ve hayattaki en büyük mutluluğu bu aşkta bulan bir çiftin, her şeyi göze alarak bütün bağlardan sıyrılmak ve her çeşit güçlüğe göğüs germek yerine, düşünebildikleri en büyük tadı, hayatları ile birlikte kaybetmeyi niçin seçtiklerini bir türlü anlayamam. Aşk tutkusu-

[2] Doğrudan başka hiçbir şey güzel değildir; yalnız, doğrudur sevilmeye değer.
[3] Onlar, kimsenin bilemediği bir ölümle yitip gittiler.

nun daha az şiddetli hallerini ve bu tutkuya nasıl yaklaşıldığını, hepimiz, her gün görüyoruz; hatta pek yaşlı değilsek, çoğunlukla yüreğimizde duyuyoruz.

Bu bakımdan, aşkın gerçekliğinden ve öneminden hiç kimse kuşku duyamaz. Öyleyse, şairlerin her zaman işlediği bu konuyu bir kere de felsefenin ele almasına şaşacak yerde, insan hayatında bunca önemi olan aşk duygusunun, filozoflar tarafından, şimdiye kadar hemen hiç önemsenmeyişine ve karşımıza işlenmemiş bir konu olarak çıkışına şaşmak gerekir. Bu konu ile en fazla uğraşmış filozof Platon'dur ve özellikle Symposium (Şölen) ve Phaedrus'da, aşk duygusunu incelemiştir. Ama bu konuda söyledikleri, mitlerle, hikâyelerle ve şakalarla ilintilidir ve genel olarak Greklerin, genç erkeklere duydukları aşkı konu olarak ele almaktadır. Konumuzla ilintili olarak Rousseau'nun *Discours sur l'İnégalité*'de[4] ileri sürdüğü birkaç düşünce, hem yetersiz hem de yanlıştır. Kant'ın, *Über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*[5] adlı denemesinin üçüncü bölümünde yaptığı açıklamalar, yüzeyde kalmakta ve pratik bilgiden yoksun bulunmaktadır; bu bakımdan yer yer yanlıştır. Platner'in *Antropology*'sinde, bu konuyu ele alış şeklini can sıkıcı bulmayan kimse var mı acaba?

Öte yandan, inanılmayacak kadar çocukça olan Spinoza'nın düşüncesini de, gülmek amacıyla buraya almamız gerekir: *Amor est titillatio concomitante idea causoe externoe*[6]. Demek ki, bu konuda düşüncelerinden yararlanacağım ya da düşüncelerine karşı çıkacağım kimse yok ardımda. Bu konu, kendisini nesnel olarak kabul ettirdi bana; dünyayı tasarlayışımın içine sanki zorla girdi. Bundan başka, sözü geçen tutkunun etkisi altında bulunan ve duygularının şiddetlerini en yüce ve tanrısal biçimde

[4] Eşitsizlik Üzerine Konuşma.

[5] Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Araştırma.

[6] Aşk, dış bir nedenin eşliğinde ortaya çıkan bir içürpertisidir. (Etika, Bölüm IV, Önerme 44).

anlatmak isteyenlerin bu konuda bana hak vermeyeceklerini biliyorum. Görüşüm, temel bakımından, metafizik ve geniş kapsamlı olsa bile, onlara, gereğinden fazla maddesel ve tensel görünecektir. Ama biz yine de, şiirler ve türküler yazarak güzelliğini bugün övdükleri kimseler, on sekiz yaş daha büyük olsalardı acaba o zaman başlarını çevirip bakarlar mıydı? diye sorarak düşünelim biraz.

Gerçekte de, en incelmiş ve yücelmiş bir aşk bile, kaynağını yalnız ve yalnız cinsel içtepide bulur. Daha doğrusu, her aşk, daha belirlenmiş, daha özelleştirilmiş ve en dar anlamıyla daha bireyselleştirilmiş bir cinsel içtepidir ancak. Bu düşünceyi kabul eden bir kimse, cinsel içtepinin piyeslerde ve romanlarda değil de günlük hayatta bütün çeşitlikleri ve farkları ile oynadığı rolü göz önünde tutarsa; hayata bağlılığın yanı sıra, en güçlü ve etkili bir eğilimi dile getirdiğini görürse; insanlığın, gençlerden oluşan kalabalığının bütün düşünce ve güçlerinin en az yarısına sözünü geçirdiğini fark ederse; hemen hemen bütün insansal çabaların biricik amacı olduğunu anlarsa; en önemli olaylar üzerinde ters bir etki yaptığını, en ciddi işleri bozduğunu, belli bir süre için en yüce zihinleri karıştırdığını, devlet adamlarının çalışmalarına ve bilim adamlarının incelemelerine burnunu soktuğunu, bakanların cüzdanlarına ve filozofların müsveddelerine güzel kadınların saçlarından kesilmiş lüleleri ve aşk mektuplarını yerleştirmeyi becerdiğini; her gün en feci ve karmaşık durumları yarattığını, en değerli bağlılıkları yıktığını, en sağlam yakınlıkları hiçe indirdiğini, kimi zaman sağlığın da, hayatın da, zenginliğin de, edinilmiş mevkiin de, mutluluğun da kurban edilmesini istediğini; hatta, vefalıları birer kalleş haline getirdiğini, tepeden tırnağa namuslu kimseleri birer vicdansız durumuna düşürdüğünü, kısacası, yanıltıcı, bozucu, karıştırıcı ve yıkıcı bir şeytan gibi ortaya çıktığını farkederse; bunca gürültü niçin diye haykırmaz mı? Bütün bu çaba, bu çırpınış, bu endi[illegible]e bu zavallılık niçin? Bir erkeğin bir dişi bulmasından başka

nedir bu? Böylesine önemsiz bir şey, insanın düzenli hayatını niçin karıştırsın ve bozsun? Ama, bu konuyu ciddi bir biçimde ele alan araştırıcı, hakikatin, kendini bütün önemiyle yavaş yavaş ortaya koyduğunu görür. Burada söz konusu olan, önemsiz bir şey değildir; tam tersine, konunun önemi, bu konuda gösterilen ciddiyet ve heyecana uygun düşmektedir. Bütün aşk serüvenlerinin amacı, bu aşklar ister gülünç, ister yüce olsun, insan hayatının bütün öteki amaçlarından daha önemlidir ve bundan ötürü, amaca yönelenlerin ciddiyetini haklı çıkaracak bir nitelik taşımaktadır. Bütün aşk serüvenlerinin son amacı, *gelecek kuşağın ortaya çıkması*'ndan, yaratılmasından başka bir şey değildir. Biz çekilip gittiğimiz zaman, ortaya çıkacak *oyuncular*, hem varlıkları hem de özleri bakımından, işte bu önemsiz aşk serüvenlerinde belirlenirler. Gelecek insanların varoluşu; *varlığı*, genel olarak bizim cinsel içtepimizle mutlak biçimde koşullanmıştır; özleri yani *essentia*'ları ise, bu cinsel içtepinin doyurulmasındaki bireysel seçiş ile belirlenmiştir; yani cinsel aşkla belirlenmiş ve her bakımdan, kesin olarak bu aşkla biçimlendirilmiştir. Aşkın çeşitli derecelerini ele alarak en geçici hoşlanmadan tutkulu aşka kadar gidecek ve aynı zamanda bu derecelenmelerin seçişteki bireyselleşmeden geldiğini kabul edecek olursak, cinsel aşkın uygulanışı hakkında daha derin ve ayrıntılı bir bilgi edinebileceğiz. Gerçekten de asıl sorun işte buradadır.

Demek ki, günümüzün kuşaklarının bütün aşk serüvenleri, insanlığın tümü için, ciddi bir *meditatio compositionis generationis futuroe, e qua iterum pendent innumeroe generationes*'dir [7]. Bireyin başına gelecek iyiliğin ya da kötülüğün pek önem taşımadığı ve aslında, gelecek insan türünün varlığının ve özel yapısının söz konusu olduğu ve bu bakımdan bireysel iradelerin kendilerinde olmayan bir gücü edinerek türün ira-

[7] İçinden sayısız kuşağın çıkacağı gelecek kuşağın kuruluşu üzerine düşünme.

desi gibi ortaya çıktıkları bu durum, binlerce yıldan beri, şairlerin bıkıp usanmadan sayısız örneklerde dile getirdikleri gönül serüvenlerinin yüce ve iç burkucu yanının kaynağıdır. Çünkü hiçbir tema (ana konu), bu tema kadar ilgi çekici değildir. Bu tema, sadece bireylerin rahatı ile ilintili durumlarla karşılaştırılacak olursa, onları fersah fersah geride bırakır; çünkü bu tema, türün başına gelecek iyiliği ya da kötülüğü kapsamaktadır. Birey ile tür arasındaki bağıntı, bir cismin yüzü ile cismin kendisi arasındaki bağıntıya benzer. Yine bundan ötürü, içinde aşk öğesi bulunmayan bir drama ilgi duymak çok güçtür. Öte yandan, bu tema hergün kullanıldığı halde, hâlâ eskimemiş bir temadır.

Bireysel bilinçte, kendini genel olarak cinsel bir içtepi gibi duyuran ve öteki cinsden belli bir kimseye yönelmemiş olan şey, fenomenlerin dışında ve kendinde ele alındığı zaman, sadece bir yaşam iradesidir (isteğidir). Ama, belli bir bireye çevrilmiş olan bir cinsel içtepi olarak bilinçte ortaya çıkan şey ise, kesin olarak belirlenmiş bir birey olarak yaşamak iradesinin dile gelişidir sadece. Bu durumda, cinsel içtepi kendinde ele alındığı zaman tepeden tırnağa öznel (sübjektif) bir gereksinim olduğu halde, nesnel (objektif) bir hayranlık kılığına bürünmesini ve böylece bilincimizi aldatmasını çok iyi bilir. Çünkü doğa, kendi öz amaçlarına ulaşmak için böyle bir hile kullanmak zorundadır. Ama âşık olma durumlarının hepsinde, bu hayranlık ne kadar yüce ve nesnel bir nitelik kazanır gibi görünürse görünsün, asıl amacın belli bir bireyin ortaya çıkarılması (yaratılması) olduğu; karşılıklı sevginin değil de, sevilen kişiye sahip olmanın, yani fizik bir zevk duymanın ön planda yer alışından bellidir. Sevildiğimizden emin oluşumuz, sevdiğimize sahip olmayışımızın yerini tutamaz hiçbir zaman. Nitekim bu duruma düşen kimselerin canlarına kıydıkları sık sık görülmüştür. Buna karşılık, çılgınca âşık olan ve sevgilerine karşılık görmeyen kimselerin, sevdiklerine sahip olmakla, yani fizik zevk

duymakla yetindiklerini ve hiçbir eksiklik duymadıklarını görüyoruz. Zoraki evlenmelerle; istek duymayan bir kadının armağanlarla ve başka fedakârlıklarla sık sık satın alınması olaylarıyla ve hatta ırza geçmelerle doğruluğu açıkça ortaya konmuş bir düşüncedir bu. Belli bir çocuğun dünyaya getirilmesidir asıl amaç. Kadın da erkek de bilmese, bütün aşk hikâyesinin amacı işte budur. Bu amaca varılırken şu ya da bu biçimde davranılmış olmasının pek önemi yoktur. Yüce ruhlu ve duygulu kimseler ve özellikle gözü dünyayı görmeyecek biçimde sevdalanmış olanlar, benim düşüncelerimin kaba gerçekliğine ne kadar karşı çıkarlarsa çıksınlar, yine de yanılmaktan kurtulmayacaklardır. Gelecek kuşakların bireylerinin belirlenmesi, bu sevdalıların taşkın duygularından ve sabun köpüğünü andıran doygunluklarından daha ulu ve değerli bir amaç değil mi sanki! Yeryüzündeki amaçlar arasında bundan daha büyüğü, bundan daha önemlisi bulunabilir mi? Tutku dolu aşkın, derinden derine duyuluşuna, ciddi bir biçimde ortaya çıkışına, kendi alanının ve olanaklarının en küçük ayrıntılarına bile bunca önem verilişine, ancak bu amaç bir anlam kazandırabilir, Bu amaç, gerçek bir amaç olarak kabullenilmedikçe, sevilen varlığın elde edilmesi için katlanılan tatsızlıkları, çabaları, güçlükleri anlamak kabil değildir. Çünkü, bütün bu çabalamalar ve güçlükler boyunca kendini kabul ettiren ve varolmaya çalışan şey, bireysel belirlenmişliği içinde tüm gelecek kuşaktır. Hatta, aşk dediğimiz cinsel içtepinin doyurulması için başvurduğumuz sakıngan, belirli ve dikkatli seçişin içinde, bu gelecek kuşak, öz etkinliğini göstermektedir. Birbirine âşık olan erkekle kadının gittikçe şiddetlenen yakınlıkları, ortaya çıkarabilecekleri ve çıkarmak istedikleri yeni bir bireyin yaşama iradesinden başka birşey değildir. Hatta istek dolu bakışlarında bile, bu yeni varlığın hayatı ışır ve derlitoplu, uyumlu bir gelecek bireysellik olarak duyurur kendini. Âşık erkek ve kadın, tek bir varlık halinde birleşmek ve kaynaşmak ister; amaçları böyle tek bir varlık ola-

rak yaşamaktır; aktardıkları nitelikleri, birleşmiş ve kaynaşmış bir biçimde taşıyan tek bir varlığı, yani çocuklarını ortaya koymakla bu isteklerini gerçekleştirmiş olurlar. Nitekim, bir erkek ile bir genç kız arasındaki karşılıklı, kesin ve sürekli bir soğukluk duygusu da, onların ortaya çıkarabilecekleri çocuğun, biçimsiz, çirkin ve mutsuz bir varlık olabileceğinin işaretidir sadece. Bu bakımdan, Calderon'un, o korkunç Serimamis'i, hem «hava»'nın kızı diye adlandırılması, hem de kocanın öldürülmesi ardından gelen ırza geçmenin sonucu olarak tanıtmasında derin bir anlam gizlidir. İki ayrı cinsten insanı, bunca güçle, sadece birbirlerine yaklaştıran şey, yaşama iradesidir. Türün tümünde kendini gösteren yaşama iradesi, erkek ve kadının ortaya koyabileceği (yaratabileceği) birey aracılığı ile kendi amaçlarına uygun özünün nesnelleştirilmesini (gerçekleştirilmesini) öngörür. Bu birey, iradesini ya da karakterini babasından, zekasını anasından, beden yapısını her ikisinden birden alacaktır. Ama çoğu zaman, biçim bakımından babaya daha çok benzeyecek ve boybos bakımından da anaya çekecektir. Bu durumlar, hayvanlar arasında melez canlılar yetiştirilirken ortaya çıkan yasaya uygun olarak gerçekleşir. Bu yasanın temeli, foetus'un (ceninin) uterus'a (rahme) büyüklük bakımından uygun olmaklığına dayanır. Bir kimsenin sadece kendisinde ortaya çıkan bireyselliğini açıklamak ne kadar güçse, iki âşığın, özel ve bireysel aşk tutkularını açıklamak da o kadar güçtür. Aslında, temel bakımından, bunların her ikisi de bir ve aynı şeydir.

Başka bir deyişle birincisi, ikincisinin *dolaylı olarak* dile getirdiğini, *açıkça* ortaya koymaktadır. Ana-babanın birbirini sevmeye başladığı an (İngilizce bir deyimin çok güzel anlattığı gibi "birbirlerini gözlerinde büyüttükleri" an), yeni bir bireyin ortaya çıkışının gerçek ânı ve bu yeni varlığın hayatının *punctum saliens*'i[8] olarak görülebilir. Daha önce de belirttiğimiz

[8] Çıkış noktası.

gibi, ana-babanın istek dolu bakışlarının karşılaşmasında ve uzun uzun bakışmalarında, yeni varlığın ilk tohumu atılmıştır bile. Ama bu tohum, bütün öteki tohumlar gibi, genel olarak ezilmiştir. Bu yeni birey, belli bir ölçüye kadar yeni bir İdea'dır (Platon'un belirttiği anlamda) ve bütün İdea'lar, fenomenlerin dünyasına girebilmek için nasıl çaba gösteriyor ve bu amacı gerçekleştirmek için, nedensellik yasasının kendilerine paylaştırdığı maddeyi nasıl hırsla ele geçiriyorsa; bu özel insan bireyi İdea'sı da, büyük bir hırs ve çabayla fenomenler içinde gerçekleşme amacına yönelir. Bu hırs ve çaba, gelecekteki ana-baba olarak iki âşığın birbirlerine karşı duydukları tutkudan başka şey değildir. Duyulan bu hırs ve isteğin çeşitli dereceleri vardır; ama en aşırı karşıt uçları, *Afrodite Pandemos*[9] ve *Urania*[10] olarak açıklanabilir. Ama bu duygu, özü bakımından her yerde aynıdır. Öte yandan, tutku ne kadar *bireyselleşmişse*, şiddeti o kadar artmıştır. Yani, sevilen bir kimse, vücudu ve manevi nitelikleri bakımından, âşığının isteğine ve âşığının bireyselliğinin doğurduğu gereksinimlere ne kadar uygunsa, bu duygu da o kadar şiddetli olur. Burada söz konusu olan şeyi, ilerde daha iyi açıklayacağız. Temel bakımından ve ilk başta, aşk eğilimi, sağlığa, kuvvete ve güzelliğe ve sonuç olarak gençliğe yönelmiştir. Çünkü yaşama iradesi, ilk önce her çeşit bireyselliğin temeli olarak insan türünün kendisinden başkasında bulunmayan özellikleri ortaya çıkarmaya yönelir: sıradan aşk (*Afrodite Pandemos*) bundan daha ileri gidemez. Ama bu yönelinen amaçlara daha başkaları da eklenebilir (bunu ilerde göreceğiz) ve bu haliyle doygunluğa yönelen tutku, gelişip büyür. Tutkunun en yüksek derecesi, genel olarak bütün türlerde kendini gösteren yaşama iradesinin, belli bir bireyin ortaya çıkmasını istemesini sağlayacak kadar birbirine uygun kimselerin; babanın karakteri ile ananın zekâsının denk düştüğü kimselerin ara-

[9] Sıradan aşk.
[10] Tanrısal aşk.

sında doğabilir. Ve yine bu durumdan ötürü; burada duyulan tutku, ölümlü bir insanoğlunun yüreğine sığmayacak kadar büyüktür. Nitekim bu tutkuyu duyan insanoğlunun kavrayış gücü de, tutkunun gerçek nedenlerini anlayacak güçte değildir. Gerçek ve büyük bir aşk tutkusunun temeli budur işte. Demek ki, iki bireyin, karşılıklı olarak çeşitli bakımlardan birbirlerine uygunlukları ne kadar eksiksizse (ilerde inceleyeceğiz bunu), karşılıklı tutkuları da o kadar güçlü olacaktır. Birbirine tıpa tıp benzeyen iki birey olmadığına göre, herhangi belli bir erkeğe en fazla uygun düşen (ortaya çıkarılacak çocuk göz önünde tutulmak koşuluyla), belli bir kadın bulunması gerekir. Gerçek bir tutkulu aşk da, bu iki yaratığın karşılaşması kadar az rastlanır bir şeydir. Bununla birlikte, böyle bir aşk duyabilmek herkes için kabil olduğundan, bu nitelikte bir aşkın, şairler tarafından dile getirilişlerini okuyup kavrayabiliyoruz. Aşk tutkusu, gerçekte, ortaya çıkacak varlığa ve niteliklerine çevrilmiş olduğu ve temeli bu çevirilişte bulunduğu için, ayrı cinsten iki genç ve güzel insan arasında, eğilimleri, karakterleri ve düşünüş biçimlerinden ötürü, içine cinsel sevginin karışmadığı bir dostluk bulunabilir. Hatta bu iki insan arasında, cinsel sevgi açısından belli bir tiksinti bile bulunabilir. Bunun nedenini, sözü geçen iki insanın ortaya koyacağı çocuğun, uyumlu olmayan fizik ve manevi nitelikler taşıyabilmesi olasılığında; kısaca bu çocuğun özünün ve varlığının, türde dile gelen yaşama iradesinin amaçlarına uygun düşmemesinde aramak gerekir. Öte yandan, eğilim, yatkınlık ve düşünce biçiminin birbirinden farklı oluşundan doğan nefret duyguları ve hatta düşmanlık bağlantıları içinde bile, cinsel aşkın ortaya çıkabileceğini ve sürüp gidebileceğini görüyoruz. Bu durumda ortaya çıkan bir aşk duygusu, sözü geçen farkları görmeyişimize bile yol açabilir ve evlenmeyle sonuçlanırsa, her iki taraf için de bir cehennem hayatının başlamasından başka bir sonuç vermez.

Şimdi konumuzu daha ayrıntılı biçimde incelemeye çalışa-

lım. Bencillik, genel olarak, bütün bireylerde görülen öyle derin bir niteliktir ki, bir insanı şu ya da bu harekete yöneltebilmek için kesin olarak güvenebileceğim tek şey, onun bencil amaçlarına değinmektir. Türün, birey üzerindeki hakkı, ölümlü bireyselliğin hakkından çok daha büyük, daha eski ve sağlamdır kuşkusuz. Bununla birlikte, bireyin harekete geçmesi, hatta türün devamı ve niteliği için fedakârlık yapması söz konusu olunca, bunun önemi, onun sadece bireysel amaçları göz önünde tutan kavrayış gücüne, gerektiği gibi anlatılamaz. İşte bundan ötürü, sözü geçen durumda doğa, amaçlarına, bireyi aldatmak, yani onun kafasında gerçeğe uymaz bir hayal yaratmak yoluyla ulaşabilir ancak. Böylece, türden başkasına yararı olmayan şey, bireye, sanki kendisine yararlıymış gibi görünür; öyle ki, birey kendi çıkarına bir şey yaptığını sandığı zaman, aslında türe hizmet etmiş olur. Bu süreçte, doygunluk duyulduktan sonra ortadan kaybolan bir kuruntu, bireyin önünde salınır durur ve gerçek bir dürtücü kuvvet ödevini görür. Bu hayal, içgüdünün ta kendisidir. Çoğunlukla, bu, yaşama iradesine yararlı olanı dile getiren bir duyuş, yani *türün duyuşu* gibi görülür. Ama irade, bireysel bir irade haline gelmiş olduğu için, bu bireysel iradenin, bireyin duyuşu içinden, türün duyuşunun kendisine sunduğu şeyi kavrayacak biçimde aldatılması gereklidir. Böylece aldatılan irade, bireysel amaçlar peşinde koştuğunu sandığı halde, gerçekte, sadece genel (bu kelimeyi en tam anlamında kullanıyorum) amaçlara yönelmiştir. İçgüdünün dış görünüşlerini, en iyi biçimde hayvanlarda gözleyebiliriz. Öte yandan, içgüdünün bu hayvanların hayatında oynadığı önemli rolü de biliyoruz. Ama içgüdünün iç gelişmesi ve ortaya çıkışı hakkında (iç varlıkla ilintili her şey hakkında olduğu gibi), ancak kendimizden bilgi sağlayabiliriz. İnsanın, hemen hemen hiçbir içgüdüsü olmadığı ya da sadece, yeni doğmuş bebeğin, annesinin memesini arayıp bulması olayında dile gelen bir içgüdüye sahip olduğu sanılır. Oysa, bizim besbelli, apayrı ve karmaşık

bir içgüdümüz de vardır. Bu içgüdü, cinsel içtepiyi gidermek için bir başka bireyi seçişimizde dile gelir. Bu seçiş de, çok ciddi, çok ince ve kişiden kişiye her zaman değişebilen bir seçiştir. Bu cinsel içtepiyi gideriş, kendinde ele alındığı zaman, yani bireyin duyduğu gereksinime dayanan duyusal bir haz alma gibi görüldüğü zaman, öteki bireyin çirkinliğinin de güzelliğinin de bu işe hiçbir ilintisi olmadığı söylenebilir. Öyleyse, bunca tutku ve heyecanla peşinden koşulan şeyin ve bundan doğan dikkatli seçişin, seçen kimseyle değil, gerçek amaçla, yani ortaya çıkarılacak varlıkla; yani bu varlığın, türün en katışıksız ve doğru tipini edinmesiyle ilintisi vardır. Oysa seçen, bunların kendisiyle ilintisi olduğunu sanır. Binlerce fizik aksaklık ve manevi sapıklık yüzünden, insan yapısı ve biçimi çeşitli bozukluklara uğramıştır. Bununla birlikte, gerçek tip, bütün ayrıntılarıyla, her zaman yeniden ortaya konulmakta ve yaratılmaktadır. Bu iş, cinsel içtepiyi her zaman yönelten ve tiksindirici bir ihtiyaç olmaktan kurtaran güzellik duygusunun kılavuzluğunda gerçekleşir. Bundan ötürü, her erkek önce, en güzel ötekilere kesin olarak tercih edecek ve tutkuyla arzulayacaktır. Yani, önce türün karakterlerinin en güzel biçimde kendisinde dile geldiği insanları tercih edecektir. Ama bundan sonra, kendisinde bulunmayan yetkinlikleri öteki insanın güzelliği olarak görecek, hatta kendi kusurlarının karşıtı olan kusurları bile güzel bulacaktır. Ufak tefek erkeklerin iri kadınları; esmerlerin sarışınları sevmesi işte bundan ötürüdür. Güzelliğinden hoşlandığı bir kadını gördüğü ve bu güzellikten ötürü onunla birleşmeyi en büyük mutluluk saydığı zaman, erkeğin gönlünü dolduran aldatıcı coşkunluk, *tür duyuşu*'ndan başka şey değildir. Tür duyuşu, türün karakterini en iyi dile getiren özellikleri görmüş ve bu özellikleri taşıyan kimseyle, bu karakterleri devam ettirmek istemiştir. Türün tipinin korunması ye devam ettirilmesi, güzelliğe karşı duyulan bu eğilime dayanır. Güzelliğin, üzerimizde bunca etki yapması da bundan ötürüdür. Demek ki, burada, söz

konusu kimseyi, şu ya da bu yana süren ve yönelten şey, tür için en iyi olanı yapmaya yönelmiş olan bir içgüdüden başka şey değildir. Oysa bu sırada, söz konusu kimse, duyacağı hazzı şiddetlendirmekten başka şeyi amaç edinmediğini sanmaktadır. Bu, bize; temeli, bireyi türün yararına harekete geçirmekten başka şey olmayan ve cinsel olaylarda görüldüğü gibi, başka olaylarda da aynı biçimde ortaya çıkan her çeşit içgüdünün özü hakkında sağlam bir bilgi vermektir. Gerçekten de, bir böceğin, belli bir çiçeği, meyveyi, gübreyi ya da eti ararken, ya da *ichneumonidae* gibi yumurtalarını dökmek için başka bir hayvanın kurtçuğunu bulmaya çalışırken çektiği sıkıntı ve hiçbir güçlükten ya da tehlikeden kaçınmaması; bir erkeğin cinsel doygunluk için, hoşuna giden ve belli nitelikleri olan bir kadını dikkatle seçmesine, onun peşine düşmesine ve amacına ulaşmak için, kimi zaman akıl almayacak bir budalalık yaparak bütün mutluluğunu feda edip bu kadınla evlenmesine ya da parasını, şerefini, hayatını kaybetmesine yol açan gönül maceralarına girişmesine, hatta kimi zaman amacına ulaşmak için işi, zina ve ırza geçmeye kadar vardırmasına çok benzemektedir. Bütün bunlar, bireyin harcanması sonucunu doğurabildikleri halde, sadece türe en iyi biçimde hizmet etmek amacıyla yapılmakta ve her yerde egemen olan doğa iradesine uygun düşmektedir. Gerçekten de içgüdü, her zaman, bir amacın kavranılmasından doğan bir davranış gibi görünmektedir. Ama böyle bir kavrayıştan da her zaman yoksundur. Doğa, içgüdüyü, bireyin bu amacı kavrayamayacağı ya da bu amaca yönelmek istemeyeceği her yere sokmuştur. Bundan ötürü, içgüdü genel olarak hayvanlara ve özellikle onların en gelişmemişlerine ve anlayışları en az olanlarına verilmiştir. Ama bu içgüdü, bizim ele aldığımız konuda, insana da verilmiştir. İnsan bu amacı kolayca kavrayabilir, ama gerekli coşkunluk ve bağlılıkla, amacın peşinden gitmeyebilir. Bu durumda, bütün öteki içgüdülerde olduğu gibi, hakikatin, iradeyi etkileyebilmek için bir hayal,

bir kuruntu haline girdiğini görüyoruz. Erkeği, güzelliğini öteki kadınların güzelliğinden daha çekici bulduğu kadının kollarında en derin hazzı bulacağına inandıran şehvet dolu bir hayal, bir aldanıştır bu. Ya da sadece belli bir bireye yönelmiştir ve bu, kadının elde edilmesinin en büyük mutluluğu sağlayacağı konusunda, erkeğe sarsılmaz bir inanç vermiştir. Bundan ötürü erkek, kendi hazzı için sıkıntıya girdiğini ve fedakârlıklar yaptığını düşündüğü halde, aslında, türün temel tipini sürdürmekte ya da sadece bu birleşmeden doğabilecek özel bir tipin ortaya çıkmasına ön ayak olmaktadır. Burada içgüdünün karakteri o kadar açık biçimde dile gelmekte ve amacın bulunuşunun kavranması ile bağdaşan bir hareket yapılmış gibi göründüğü halde böyle bir kavrayış öylesine bulunmamaktadır ki, hayale ve aldanışa kapılan kimse, kendisini güden asıl güçten, yani üremeden tiksinmektedir. Nitekim, evlilik dışı bütün gönül maceralarında bunu açıkça görürüz. Buraya kadar açıkladığımız gerçeklerin ışığında, herhangi bir âşığın en sonunda ulaştığı hazdan sonra bir hayal kırıklığına uğramasını ve bunca şiddetle istediği şeyin, herhangi başka bir cinsel doygunluktan farklı olmayışı karşısında şaşırıp kalmasını kolayca anlayabiliriz. Onun bu isteği ile öteki istekleri arasındaki bağlantı, türle birey arasındaki bağlantı, yani sonsuz ile sonlu arasındaki bağlantı gibidir. Öte yandan, elde edilen doygunluğun asıl yararı sadece türe dokunmaktadır ve bundan ötürü de, türün iradesinden gücünü alan ve kendisinin amacı olmayan bir amaca fedakârlıkla hizmet eden bireyin bilincini kapsamaz. Yine bundan ötürü, her âşık, büyük doygunluğuna eriştikten ve ateşini söndürdükten sonra, bir aldatılmışlık duygusuna kapılır; çünkü, türün bir aldatma aracı olarak kullandığı hayal, artık ortadan kalkmıştır. Nitekim Platon çok güzel söylüyor: *Hedone hepanton alezonestaton*[11].

[11] Tüm varlığa karşı duyulan bomboş bir iştiha.

Bütün bunlar, hayvanların mekanik eğilimleri ve içgüdüleri hakkında bize bilgi vermektedir. Onların da, kendileri haz alıyormuş gibi hayale kapılırken, sadece türleri için canla başla ve fedakârlıkla çalıştıklarını söyleyebiliriz. Kuş, yuvasını yapar; böcek, yumurtalarına elverişli yer neresiyse orasını arar, hatta kendisine yaramayan, ama yumurtadan çıkacak kurtçuğun besini olabilecek başka hayvanları avlayarak, yumurtanın yanına koyar; arılar, eşekarıları, karıncalar, inanılmayacak kadar karmaşık ve ustalık isteyen yuvalar yaparlar; besin biriktirirler. Hepsinin de, tür için yaptıkları bu hizmetleri, bencil bir amacın maskesi altında saklanan bir hayal ya da bir aldanışa kapılarak gerçekleştirdikleri besbellidir. Böceklerin hayatında gördüğümüz olayların temelinde yatan iç ya da öznel süreci anlamanın biricik yolu, belki de yukarki düşüncede bulunabilir. Bununla birlikte, dış bakımdan ve nesnel olarak, çoğunlukla içgüdüler tarafından yönetilen bu yaratıklarda ve özellikle böceklerde, ganglion sistemin, yani *öznel* sinir sisteminin, nesnel ya da beyinle ilintili sinir sisteminden daha gelişmiş olduğunu da görüyoruz. Bundan, sözü geçen yaratıkların, nesnel ve sağlam kavrayışlarından çok, ganglion sistemin beyin üzerindeki etkisinden doğan istek uyandırıcı öznel düşüncelerin dürtüsü içinde, yani bir hayal ve aldanış altında hareket ettikleri sonucunu çıkarabiliriz. İçgüdülerin hepsindeki *fizyolojik* süreç, budur. Düşüncemi daha iyi açıklayabilmek için, insan türünde görülen bir başka içgüdüyü örnek vereceğim. Bu içgüdü, gebe kadınlarda görülen ve kolayca giderilemeyen iştah ya da aşermedir. Bu iştahın, embriyonun (rüşeymin) beslenmesi için aldığı kanın, kimi zaman özel ya da belli bir değişikliğe uğramasının gerekmesine ve bu kan değişikliğini yapacak besinin kadın tarafından şiddetle istenmesine yol açmasından doğduğu söylenebilir. İşte burada da, bir hayal ve aldanış ortaya çıkmaktadır. Nitekim kadın, erkekten bir tane daha fazla içgüdüye sahiptir ve kadında ganglion sistem, erkektekinden daha gelişmiştir.

İnsanın, hayvandan daha az içgüdüleri olması ve bu birkaç içgüdünün de kolayca yanılabilmesi, insanda beynin çok daha fazla gelişmiş olmasıyla açıklanabilir. Cinsel tutkunun doyurulması ve giderilmesi için yapılan seçime, içgüdüsel bir biçimde yol göstericilik eden güzellik duygusu, homoseksüellik haline gelince yanılmaya uğradı demektir. Böyle bir durum, et sineğinin *(Musca vomitoria)*, içgüdüleri gereğince, yumurtalarını çürümüş ete bırakması gerekirken, tıpkı çürümüş et gibi kokan *Arum dracunculus*'un kokusuna aldanarak bu bitkinin çiçeklerine bırakmasına benzemektedir.

Her çeşit cinsel sevginin temelinde, yaratılması gereken varlığa yönelmiş bir içgüdünün bulunduğunu kesin olarak anlatabilmek için daha derin çözümlemeler yapmak gerekir. Şimdi, bunu yapmaya çalışalım. Her şeyden önce, aşkta, erkeğin, yapısı gereği vefasızlığa; kadının ise vefalı bir davranışa eğilimli olduğunu söyleyelim. Erkeğin aşkı, doygunluğa erdiği andan sonra, gözle görülecek biçimde azalır; önüne çıkan her kadın, elde ettiği kadından daha çekici gelir ona; çeşitliliği arzulamaya başlar. Kadının aşkı ise, doygunluğa erdiği andan sonra artmaya başlar. Bu, doğanın amacının, türün sürdürülmesi ve elden geldiğince çoğaltılması olmasının bir sonucudur. Erkek, bir yılda, yüzden fazla çocuğu kolaylıkla yapabilir; oysa kadın, ne kadar erkekle sevişirse sevişsin, yılda ancak bir çocuk yapabilir. (Bir batında, birden fazla çocuk dünyaya getirme durumunu saymazsak.) İşte bundan ötürü, erkeğin gözü her zaman, başka kadınlardadır; oysa kadın, bir tek erkeğe iyice bağlanır. Çünkü doğa onu, kendisi farkına varmaksızın, gelecekte doğacak çocuğun besleyicisini ve koruyucusunu elde tutacak biçimde davrandırmaktadır. Bu bakımdan, evlilik hayatında erkeğin gösterdiği sadakat yapay, kadınınki ise doğal ve kadının kocasını aldatması, hem sonuçları bakımından nesnel olarak hem de doğaya aykırı bulunmasından dolayı öznel olarak, erkeğin aldatmasından daha güç bağışlanan bir suç olarak görülmüştür.

Öteki cinsten alınan hazzın, bu haz bize ne kadar nesnel görünürse görünsün, yine de kılık değiştirmiş bir içgüdü, yani tipini sürdürmek amacını güden tür duyuşunun ta kendisi olduğu konusunda tam bir inanca varmak için, bu hazla ilintili olarak ne gibi düşüncelere kapıldığımızı ayrıntıları ile incelememiz gerekir. Bu çeşit ayrıntılı açıklamaları, daha önce yazılmış bir felsefe kitabında bulmak zordur. Aradığımız hazla ilintili düşünceleri, önce türün tipini ilgilendirenler, yani güzellik; sonra fizik niteliklerle ilintili bulunanlar; en sonunda da erkek ve kadının kendi öz kusurlarını ve anormalliklerini, karşılarındakinin üstünlükleri ile düzeltmeleri ve ortadan kaldırmaları amacına yönelenler olarak üçe ayırabiliriz. Şimdi bunları birer birer inceleyeceğiz.

Seçişimizi ve eğilimimizi yönelten ilk düşünce; yaştır. Genel olarak seçtiğimiz kadın, âdet görmenin başladığı yaşla âdet kesilmesine kadar olan yaş arasındadır. Ama asıl tercih ettiğimiz dönem, on sekizle yirmi sekiz yaş arasıdır. Genel olarak kabul ettiğimiz bu yaşların dışındaki bir kadın etkilemez bizi. Yaşlı bir kadın yani âdetten kesilmiş bir kadın, tiksinti duymamıza yol açar. Güzel olmasa da, gençliğin çekici bir yanı vardır; oysa, gençlik niteliğinden yoksun bir güzelliğin çekiciliği olduğu söylenemez. Burada farkına varmadığımız halde bizi yönelten şeyin, çocuk yapmak olduğu besbellidir. Herhangi bir bireyin, çocuk doğurma ya da gebe bırakabilme için en uygun dönemden uzaklaştıkça, karşı cinsden bir bireyin hoşuna gitme olanağını da kaybetmesi, işte bundan ötürüdür. Bu konudaki ikinci düşüncemiz de sağlıktır. Ağır hastalıklar, geçici bir zaman için rahatsız eder bizi; oysa, süreğen hastalıklar ve beden ya da akıl güçsüzlüklerinden nefret ederiz. Çünkü bunlar, çocuklara soyaçekim yoluyla geçebilir. Üçüncü düşüncemiz de, beden yapısıyla ilintilidir. Çünkü bedenin kemik yapısı, türün tipinin temelidir. Yaşlılık ve hastalıktan sonra, bizi en fazla tiksindiren şey, çarpık çurpuk bir bedendir. Hatta güzel bir yüz

bile bu kusuru unutturamaz. Oysa, bunun tam tersine, çirkin yüzlü olsa da, güzel vücutlu bir kadını beğenmemiz kolaydır. Kemik yapısının kusurları hemen gözümüze çarpar; tıknaz, bodur, kalın bir vücut yapısı da, sonradan geçirilmiş bir kaza sonucu olmayan bir topallık da, dikkatimizi kolayca çeker. Öte yandan, çok güzel bir vücut her kusuru unutturabilir; büyüler bizi. Ayağın küçüklüğüne bunca değer verilmesini de bu arada saymalıyız. Bu özellik, türün temel karakteristiklerinden olduğu için değer kazanmaktadır. Çünkü, iki ayağı üzerinde yürüyen bir yaratık olan insana çok uygun düşen bilek ve ayak tarağı küçüklüğüne hiçbir hayvanda rastlamıyoruz. Bu konuda Jesus Sirach da şöyle diyor: "İnce vücutlu ve güzel ayaklı bir kadın, gümüş yuvaya oturtulmuş altın sütunlara benzer." Dişlerin de önemi büyüktür. Çünkü dişler, beslenmek bakımından büyük rol oynarlar ve soyaçekim yoluyla çocuğa geçebilirler. Tenin dolgunluğu, yani vejetatif fonksiyonunun önemliliği de, bir kimseyi beğeniş ve seçişimizde rol oynar. Çünkü bu özellik, foetus'a (cenine) bol besin sağlanılabileceğinin bir işaretidir. Fazla zayıflıktan hoşlanmayışımız da yine bundan ötürüdür. Dolgun bir kadın göğsü, erkek üzerinde olağanüstü bir etki yapar; çünkü dişinin çocuk doğurma işlevine ilintili olduğundan, dolgunluğu, yeni doğacak çocuğa bol besin verebileceğinin işaretidir. Buna karşılık, çok şişman kadınlardan tiksiniriz. Bu tiksintinin temeli, fazla şişmanlığın, bir dumura uğrayışı, yani uterusun (rahmin) dumura uğramış olduğunu ve kadının kısırlığını göstermesidir. Ama biz bu gerçeği kafamızla değil, içgüdümüzle sezeriz. Yüz güzelliği de, aşk eşimizi seçişimizde önemli rol oynayan son düşüncelerden biridir. Bu konuda da, her şeyden önce, kemiklerin yapısına bakarız. Bundan ötürü, dikkatimiz en fazla biçimli bir burun üzerinde toplanır. Kısa ve çok kalkık bir burun, her şeyi mahvedebilir. Burnun ucunun ya da üst kısmının biraz eğik olması ise, sayısız genç kızın mutluluğa ulaşması ya da ulaşmaması sonucunu doğurmuştur. Bu

bir haksızlık değildir; çünkü sözü geçen özellik, türün tipiyle doğrudan doğruya ilintilidir. Hayvanların ağızlarından farklı olması bakımınından, küçük bir ağız da çok önemlidir; çünkü bu, insan yüzünün temel bir özelliğini dile getirmektedir. Sanki kesilmiş gibi kısa ve çekik bir çene, özellikle hoşumuza gitmez; çünkü *mentum prominulum*[12], türümüzün en öz karakterlerinden biridir. Güzel gözlere ve alınlara verilen önemi de unutmamak gerekir. Bu, anadan alınan psişik ve özellikle entellektüel niteliklerle ilintilidir.

Kadının, bu çeşit bilinçdışı düşüncelerinin ve değerlendirmelerinin doğal olarak izlediği yolu, aynı kolaylıkla ortaya koyamıyoruz. Ama bu konuda şunlar söylenebilir: kadınlar, insan güzelliğini en kusursuz biçimde dile getiren delikanlılardan çok, otuz ile otuzbeş yaş arasındaki erkekleri ve bu yaşları tercih ederler. Bunun nedeni, kadınların hazdan çok, içgüdüyle hareket etmeleri ve yukarıda sözü geçen yaş döneminin doğurtucu gücün en yüksek noktasını gösterdiğini kavramalarıdır. Kadınlar genel olarak, güzelliğe ve özellikle yüz güzelliğine pek önem vermezler. Çocuğa güzellik vermek işini, sadece kendilerinin ödevi sayıyormuş gibi davranırlar. Kadınları genel olarak büyüleyen şey, erkeğin kuvveti ve buna bağlı olan cesaretidir. Çünkü bu özellikler, sağlam çocukların ortaya çıkarılabileceğinin ve bu çocuklar için cesur bir koruyucunun bulunduğunun işaretidir. Çocuk bakımından, erkekteki her fizik kusur ve tür tipinden her çeşit uzaklaşma, kadının bu konularda aynı kusuru göstermemesi hatta üstün bir nitelik taşıması dolayısıyla, ortaya çıkacak çocuklardan uzaklaştırılmış olabilir. Bundan ötürü, kadının erkekten beklediği özellikler, kadının kendisinin çocuğuna veremeyeceği niteliklerdir. Yani, geniş omuzlar, dar kalçalar, adaleler, sakal, cesaret ve benzeri özelliklerdir. Kadınların, çoğu zaman çirkin adamları sevmeleri,

[12] Çıkıntılı çene kemiği.

ama erkeksi olmayan hiçbir adama gönül vermemeleri, erkeksi olmayan adamlardaki kusurları ortadan kaldırabilmelerinin olanaksız oluşundan ötürüdür.

Cinsel aşkın temelinde yatan ikinci çeşit düşünceler, manevi nitelikleri değerlendiren düşüncelerdir. Bu konuda kadınların, erkekte, babadan gelen manevi niteliklere ya da karaktere önem verdiklerini görürüz. Kadınları büyüleyen şeyler, özellikle irade kuvveti, kararlılık ve cesarettir. Namuslu olmanın ve iyi kalpliliğin de, kadınlar üstünde olumlu etkisi vardır. Öte yandan, babadan kalıtım yoluyla çocuğa geçemeyeceği için, entellektüel üstünlüklerin, kadınları doğrudan doğruya etkilemedikleri görülür. Kadınlar, anlayış kıtlığını kötü bir şey gibi göremezler. Hatta üstün bir zekâyı, bir dehayı bile, anormal bir şey gibi görerek bu çeşit erkeklerden hoşlanmamaları kabildir. Çirkin, budala ve kaba bir adamın, çoğu zaman kadınlar yanında, kültürlü, zeki ve kibar bir erkekten daha fazla başarı kazanması işte bundandır. Kimi zaman, kafaca ve manevi nitelikler bakımından birbirinden farklı erkek ve kadınların evlendiklerinin görülmesi de bundan ötürüdür. Kaba, kuvvetli ve budala erkeklerle; yumuşak, duygulu, ince düşünceli ve kültürlü kadınların evlendiklerini ya da kocanın bir dâhi olduğu halde, kadının bir kuş beyinli olduğunu sık sık görürüz.

Sic visum Veneri; cui placet impares
Formas atque animos sub juga aenea
Soevo mittere cum joco.[13]

Böyle olayların görülmesi, burada, kafayla edinilmiş düşüncelerin değil de, içgüdülerin etkisini göstermiş olmasından ötürüdür. Evliliğin aradığı şey, entellektüel bakımdan hoş vakit geçirmek değil, çocuk dünyaya getirmektir; kafa bakımından

[13] Aşkın gözü öyle bakar ki,
Denk olmayan bedenlerle ruhları,
Zalim bir aldatışla, tunçtan bir boyunduruğa vurur.

bir bağlanış değil, gönül bakımından bir bağlanıştır evlilik. Bir kadının, sırf kafası ve kültürü yüzünden bir erkeğe âşık olduğunu söylemesi, saçma ve beyhude bir iddiadır; ya da yozlaşmış bir mizacın sonucudur. Erkekler ise, içgüdüsel aşklarında, kadın karakterinin özelliklerinin etkisinde kalmazlar. Bu bakımdan birçok Sokrates, bir Ksantiphe bulmuştur. Örnek olarak Shakespeare'i, Albert Dürer'i, Byron'ı gösterebiliriz. Ama anadan kalıtım yoluyla geçebileceği için, entellektüel niteliklerin etkisinde kalabilirler. Ne var ki, fizik güzellik işe karıştı mı, bu etki kolayca ortadan silinebilir. Çünkü, fizik güzellik, daha önemli bir konuyla doğrudan doğruya ilintili olduğu için, doğrudan doğruya ve daha şiddetle etkiler. Bununla birlikte, entellektüel yatkınlıkların erkekleri etkilediği, sezgi ya da deney yoluyla öğrenilmiş olduğu için; analar, erkeklerin gözünde daha çekici kılmak için, kızlarının güzel sanatlar konusunda bilgi edinmelerini ya da yabancı diller öğrenmelerini sağlarlar. Böylece, gerektiği zaman kalçaların ve göğüslerin gelişmesine yardım ettikleri gibi, zekâya da bu çeşit yapay araçlarla yardım etmek isterler. Bu incelemede, gerçekten aşk denilebilecek şeyin içinden çıktığı o dolaysız içgüdüsel hoşlanmayı ele aldığımızı unutmamak gerekir. Kültürlü ve anlayışlı bir kadının, bir erkekteki anlayış ve zekâ gücüne değer vermesi ya da düşünceli bir erkeğin karısının karakterini kavraması va ona değer vermesi gibi durumların, bizim ele aldığımız konuyla hiçbir ilintisi yoktur. Böyle durumlar, bizim konumuz olan tutkulu aşkın değil, evliliğin kafayla düşünülüp gerçekleştirilmesi durumunun temelinde bulunmaktadır.

Buraya kadar sadece *mutlak* düşünceleri ele aldım, yani cinsel aşkta rol oynayan ve herkes için geçerli olan düşüncelerden söz ettim. Şimdi, bireysel olan *göreli* düşünceleri ele alacağım. Bu çeşit düşüncelerin amacı, kusurlu olarak ortaya çıkmış olan tür tipinin bu kusurlarının düzeltilmesi; sevgilisini seçen kimsenin bu tür tipinden uzaklaşmaları yani birtakım kusurları ken-

disinde görünce, bunları düzeltmek istemesi ve bundan ötürü tipin eksiksiz ve saf bir biçimde yeniden ortaya konulmasına çalışılmasıdır. Bundan dolayı, şimdi açıkladığımız durumda, herhangi bir kimsenin kendisinde bulunmayan şeyleri sevdiğini görürüz. Bireysel yapıdan doğan ve bireysel yapıya yönelen ve bu çeşit göreli düşüncelere dayanan seçiş, sadece mutlak düşüncelerden doğan seçişten çok daha belirli, kesin ve tektir. Bundan ötürü, gerçek tutukulu aşkın kaynağını, genel olarak bu çeşit göreli düşüncelerde bulduğunu ve mutlak düşüncelerden ancak sıradan ve şiddetsiz hoşlanmaların ve eğilimlerin doğduğunu söylemek yanlış olmaz. En geniş ve şiddetli aşkları, her zaman en kusursuz güzellerin ilham etmemesi de bundandır. Gerçekten de, böyle tutku dolu bir eğilimin ortaya çıkabilmesi için ancak kimya biliminde gördüğümüz bir deyimle anlatabilecek bir şey gereklidir; yani, iki birey, tıpkı asit ve alkali gibi birbirlerini ortadan kaldırmalı (nötralize etmeli); nötr bir tuz haline girmelidir. Bunun için gerekli ana koşullar şunlardır. Önce her cinsel yapı, tek yanlıdır. Bu tek yanlılık bir bireyde, öteki bireyde olduğundan daha belirgin bir biçimde dile gelmiştir. Öyleyse bu tekyanlılık, her bireyde, karşı cinsin bir bireyi tarafından bir başka bireyin yapabileceğinden daha iyi biçimde tamamlanabilir ve ortadan kaldırılabilir. Çünkü, her birey, bütün eğilimlerin kendisine yöneldiği amacı, yani yeni bir yaratığın ortaya konmasını ve bu yaratıkta insan tipinin eksiksiz biçimde gerçekleştirilmesini sağlamak için, kendi tekyanlılığının tam karşıtı olan bir tekyanlılığı bulmak zorundadır. Fizyolojistler, erkekliğin ve kadınlığın sayısız dereceler gösterdiğini bilirler. Erkeklik, tiksindirici çift cinsel organlı yaratıklara kadar düşebilir ve dişilik de çifte cinsli zarif Androgyne'e kadar yükselebilir; her iki yanda da *hermaphrodism*'e[14] ulaşılabilir. Bu çeşit durumlarda, her iki cinsden de aynı ölçü-

[14] Hünsalık, erdişilik, iki-cinslilik.

de uzakta bulunan ve hiçbir cinse sokulmayan ve bundan ötürü de üreme işlevini yerine getiremeyen bireylere rastlanır. Bu bakımdan, bizim sözünü ettiğimiz şey için, yani iki bireyin tek taraflılıklarını tamamlayarak ortadan kaldırmaları için, erkeğin *erkekliğinin* kadının *kadınlığına* tastamam uygun düşmesi gereklidir. Birinin tekyanlılığı, ötekinin tekyanlılığını ancak böylece ortadan kaldırabilir. Demek ki, en erkeksi kimse en kadınsı kadını arayacaktır. Bunun tersi de doğrudur. Yine bundan ötürü, her birey, cinsellik derecesi kendisine uygun düşen bir bireyi arayacaktır. Bu gerekli bağın, iki birey arasında hangi ölçüde var olduğu yine onlar tarafından hissedilir ve öteki göreli düşüncelerle birlikte, en yüksek dereceden aşkların temelini kurar. Demek ki âşıklar, ruhlarının birbirine ne kadar uygun olduğunu ballandıra ballandıra anlatırlarken, aslında onların sözünü ettiği anlaşma ve bağdaşıklık, ortaya çıkarılacak yeni varlık ve bu varlığın kusursuzluğu bakımından var olan bir anlaşma ve bağdaşıklıktır ve evlenmelerinden pek az sonra yerinde yeller esen o ruh anlaşmalarından ya da bağdaşıklıklarından çok daha önemlidir. Burada, herkesin, kendindeki zayıflıkları, kusurları ve tür tipinden uzaklaşmaları, başkaları aracılığıyla, düzeltmeye çalışması gerçeğine dayanan başka göreli düşünceler işe karışmaktadır. Böylece, eksiklikleri ve kusurları taşıyanlar, kendi özelliklerinin sürüp gitmesinin ve hatta birer anormallik halinda çocuklarına geçmesinin önüne geçerler. Bir adam, kas kuvveti bakımından ne kadar zayıfsa, güçlü kuvvetli kadınları o kadar şiddetle arayacaktır. Kadın da, kendi bakımından aynı şeyi yapacaktır. Bundan başka, boybos da önemli bir şeydir. Ufak tefek erkeklerin, iriyarı kadınlara karşı büyük bir eğilim duydukları bilinmektedir. Bunun tersi de doğrudur. Nitekim iriyarı bir babadan geldiği halde anasının etkisiyle ufak tefek kalmış bir erkek, daha iri bir vücudu besleyecek kanı sağlayabilen damar sistemine ve enerjisine sahip olduğu için iriyarı kadınlara çok daha derin bir eğilim duya-

caktır. Öte yandan, babası ve dedesi ufak tefek kimselerde, bu eğilimin şiddeti daha az olacaktır. İriyarı bir kadının iriyari bir erkekten hoşlanmamasının temelinde, doğanın, çok iri bir ırkın ortaya çıkmasından kaçınmak istemesi vardır. Belli bir iriyarı kadının, çocuklarına verebileceği gücün, böyle bir iriyarı ırkı uzun zaman yaşatabileceği kesin değildir. Bununla birlikte, sırf toplum hayatında herkesçe beğenilmek amacıyla, iriyarı bir kadın, yine iriyarı bir koca seçerse, bu saçmalığının bedelini çocukları ödemek zorunda kalır. Ten rengi ile ilintili cinsel düşünce ve değerlendirmeler de besbelli ve kesindir. Sarışınlar, kara-yağız ya da esmer kimseleri beğenirler. Ama sonuncuların birincileri her zaman beğendiğini görmüyoruz. Bunun nedeni, açık renk saçın ve mavi gözün, tıpkı beyaz fareler ya da kır atlar gibi, gerçek tipin değişik bir örneği, hatta bir çeşit anormallik olmasıdır. Bu tipler, dünyanın hiçbir yerinde ve hatta kutupların yakınında bile yerli halk olarak görülmüyor. Yalnız, Avrupa'da böyle olduklarını ve ana yurtlarının İskandinavya olduğunu açıkça biliyoruz. Bu arada, derinin beyaz renkli olmasının insanlar için doğal bir şey sayılamayacağını da belirtmek isterim. İnsanın doğal rengi, atalarımız Hintlilerin derisi gibi kara ya da kahverengidir. Bu bakımdan, beyaz renkli bir adamın, doğanın içinden doğrudan doğruya hiçbir zaman çıkmamış olduğunu ve beyaz ırk diye bir şeyden söz etmenin de anlam taşımadığını unutmamalıyız. Beyaz insan dediğimiz şey, asıl rengini atmış ve ağarmış bir insandır. İçinde sadece bir egzotik bitki gibi yaşayabildiği ve bundan ötürü kışın sıcak bir yer bulmak zorunda kaldığı şu yabancı dünyaya sürülmüş olan insan, binlerce yıl sonra beyazlaşmıştır. Dört yüz yıl kadar önce göç etmiş bir Hint ırkı olan Çingeneler, Hintlilerin ten renginden; bizim ten rengimize nasıl geçilmiş olduğunu açıkça göstermektedirler. Bundan ötürü doğa, cinsel aşk aracılığı ile, o ilk tipe, yani siyah saça ve kahverengi göze dönmek ister. Bununla birlikte, tenin beyaz rengi bizim için "ikinci

bir doğa" haline gelmiştir; ama yine de Hintlilerin yağız teninden tiksinmemiz sonucunu doğuracak kadar içimize yerleşmemiştir. Bundan başka, her birey, vücudunun belli bölümlerindeki kusurları ve aksaklıkları düzeltecek biçimde davranır ve bu bölümdeki kusur ne kadar büyükse, bu kusuru ortadan kaldıracak bir bireyi araması da o kadar şiddetlidir. Bundan ötürü, ucu yukarı kalkık burunlu kimseler, kemerli burunları ve papağanı andıran yüzleri olan kimseleri tercih ederler. Öteki vücut bölümleri ve organlar için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Uzun ve ince vücutlu erkekler, dikkati çekecek kadar kalın ve kısa vücutlarda çekici bir yan bulabilirler. Mizaçla ilintili nitelikler söz konusu olunca da durum aynıdır. Her birey, kendisindekine karşıt olan bir mizaçtan hoşlanır; ama bu hoşlanışı, kendi mizacının ölçüsüne göre azalır ya da fazlalaşır. Belli bir bakımdan kusursuz olan bir kimsenin, bu konuda kusurlu olan kimseleri sevdiği ve onları aradığı söylenemez, ama böyle kusurlu kimselerle daha kolay bir biçimde bağdaştığı da doğrudur. Çünkü kendisi, sözü geçen bakımdan kusursuz olduğu için, dünyaya getireceği çocukları bu kusurdan, daha başlangıçta korumuş olmaktadır. Sözgelimi, teni çok beyaz olan bir kimse, sarımtırak tenli bir kimseden nefret etmez, ama sarımtırak teni olan bir kimse, göz kamaştıracak kadar beyaz bir teni, tanrısal bir şey gibi görür. Bir erkeğin, son derece çirkin bir kadına âşık olması gibi az rastlanır haller, yukarda açıkladığımız cinsel şiddetin bağdaşmasından başka, kadının anormalliklerinin hepsinin, erkeğin anormalliklerinin tam tersi olması ve bundan ötürü onları düzeltebilecek niteliği taşıması ile açıklanabilir. O zaman, bu çeşit iki insan arasında doğan aşk, çok kuvvetli olacaktır.

Kadının vücudunun her bir parçasını, derin bir ciddiyet ve düşünce ile ele almamız, kadının da kendi bakımından bize karşı bunu yapması; hoşumuza giden bir kadını eleştirici bir gözle incelememiz; seçiş konusunda gösterdiğimiz huysuzluklar; gü-

veyin, gelini tepeden tırnağa incelemesi ve onun vücuduyla ilintili herhangi bir özellik konusunda aldanmamaya dikkat etmesi; vücudunun önemli bölümlerinin kusurlarına ya da abartılı yanlarına verdiği değer, asıl amacın önemine yakışır davranışlardır. Çünkü, dünyaya gelecek olan çocuk, bütün hayatı boyunca inceleme konusu olan bu özelliklere benzer özellikler taşıyacaktır. Sözgelimi, kadın biraz kambursa, bu özelliği çocuğuna tam bir kamburluk olarak geçebilir. Başka özellikler için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Ama, bu derin gerçeklerin farkında olmadığımız da doğrudur. Hatta tam terine, hepimiz, bu dikkatli seçimi, kendi öz zevkimiz için yaptığımızı (oysa aslında onunla ilintili olamaz) söylediğimiz halde kendi vücudumuzun yapısı bakımından, türün en fazla yararlanmasını sağlayacak biçimde yapmışızdır. Gerçekten de, tür tipinin elden geldiğince saf olarak korunması ve sürdürülmesi en gizli ve derin amaçtır. Ayrı cinsten iki genç insanın, birbirlerine ilk olarak bakışlarındaki derin, ama kendilerinin de fark etmedikleri ciddiyette, araştırıcı ve irdeleyici gözlemlerinde, birbirlerinin vücutlarının biçimini ve ayrıntılarını iyice gözden geçirmelerinde, çok ilgi çekici ve özel bir yan vardır. Bu araştırma ve inceleme, bu iki insan ve bu iki insanın niteliklerinin birleşmesi ile belli bir bireyin ortaya çıkabilmesi olanağı üzerinde *tür ruhunun düşünmesi*'nden başka birşey değildir. Bu iki insanın birbirinden alacağı hazzın ve birbirlerini arzulayışlarının derecesi, yukarıda sözü geçen düşünmenin sonucuna göre belirlenecektir. Bu arzulayış, yüksek bir dereceye ulaştıktan sonra bile, o zamana kadar görülmemiş bir şeyin fark edilmesi ile ortadan kalkabilir. Tür ruhu, çocuk ortaya koyabilecek bütün bireyler hakkında işte böyle düşünür. Bu ırkın özü ve yapısı, durmadan düşünen ve hareket eden aşk tanrısı Eros'un üzerinde durduğu önemli iştir. Türü ve doğacak bütün ırkları ilgilendiren bu büyük iş, bireylerin bir gün bile sürmeyen işlerinin tümüyle karşılaştırılacak olursa, Eros'un yaptığı bu işin ne kadar önemli olduğu

ya da aşk tanrısının, bireylerin işlerini, hiç aldırmadan niçin feda ettiği kolay anlaşılır. Çünkü Eros ile bireyler arasındaki bağ, ölümsüzler ile ölümlüler arasındaki bağ gibidir. Eros'un ilgilendiği şeyle, bireylerin ilgilendiği şeyler arasındaki fark ise, sonsuz olanla sonlu arasındaki bağın ta kendisidir. Sadece bireylerin mutluluğunu ve mutsuzluğunu ilgilendiren işlerin tümünden çok daha önemli işler yürüttüğünü bilen Eros, bu işleri savaşların gürültüsü patırtısı, iş hayatının kargaşası, hatta veba gibi hastalıkların ortalığı kasıp kavurması içinde bile yüce bir biçimde sürdürür ve gerekirse, manastırların ıssız yaşamına bile sokar.

Aşkın şiddetinin, bireyselleşmesiyle doğru orantılı olduğunu yukarıda görmüştük. Çünkü, erkek ve kadının fizik niteliklerinin, tür tipini elden geldiğince aslına uygun bir biçimde ortaya çıkarmak için birbirlerini özel olarak ve kusursuz bir biçimde tamamlayabileceklerini ve bu yüzden sözü geçen özellikleri taşıyan erkek ve kadının yalnız birbirlerini arzu edebileceklerini göstermiştik. Böyle bir durumda, önemli bir aşk tutkusunun doğduğunu görürüz. Bu aşk tutkusu, bireysel bir varlığa çevrilmiş olduğu ve başka varlıklara değil, sadece bu varlığa ilişkin olduğu için, çok soylu ve yüce bir görünüş kazanır. Öte yandan, soyut cinsel içtepi, iğrenç bir şey olarak görülür. Çünkü bu çeşit bir içtepi, bireyselleşmemiş, yani belli bir bireye çevrilmemiş ve türü sadece nicelik bakımından sürdürmek amacına yönelmiş ve niteliğe pek önem vermemiştir. Bireyselleşme ve onunla birlikte, aşk tutkusunun şiddeti, öyle yüksek bir dereceye ulaşabilir ki, doygunluk elde edemediği zaman, dünyadaki en tatlı şeylerin hatta hayatın bile değeri kalmaz. O zaman, başka hiçbir isteğin ulaşamayacağı bir şiddetle ortaya çıkan bir tutku olarak duyulur ve kişiyi her türlü fedakârlığa sürüklediği gibi; doyurulmadan ilelebet kalacak olursa, âşığın çıldırması ya da intihar etmesi olanaksız değildir. Böyle aşırı bir tutkunun temelinde, yukarda sözünü ettiğimiz düşün-

ce ve değerlendirmelerden başka şeylerin de bulunması gerekmektedir. Öyleyse, bu durumlarda, erkekle kadının sadece vücut yapılarının ve özelliklerinin uygun düşmekle kalmadığını, ama erkeğin *iradesi* ile kadının *zekâsının* özel olarak birbirine uygun düştüğünü kabul etmemiz gerekir. Ancak bu uygunluğun aracılığı ile ve sadece bu iki insan tarafından, türün, varlığını göz önünde tuttuğu kusursuz bir yeni insan ortaya konabilir. Bu yeni insanın, niçin sadece bu iki insan tarafından ortaya konabileceğinin nedenlerini kavrayamıyoruz; çünkü bu nedenler, kendinde-varlığın özüyle ilintilidirler. Daha açık söylemek gerekirse, yaşama iradesinin, burada kendisini, ancak bu erkek ile bu kadının ortaya koyabileceği iyi belirlenmiş bir birey ile nesnelleştirmeye çalıştığını ileri sürebiliriz. Kendinde iradenin, bu metafizik isteğini uygulayacağı ilk varlık alanı, geleceğin ana-babasının gönlünden başka bir yer değildir. Böylece, geleceğin ana-babası, gönüllerinde şiddetli bir aşkın tutuştuğunu duyar ve metafizik bir amacın yararına hareket ettikleri halde, birbirlerini sırf kendileri için arzuladıklarını sanırlar. Metafizik bir amaç derken, bu amacın, varolan şeylerin dizisi dışında bulunduğunu anlatmak istiyorum. Demek ki burada, ilk önce olanak haline giren şey, doğacak bireyin varlık haline girmek konusundaki şiddetli isteğidir. Bu istek, bütün varlıkların ilk kaynağından çıkmakta ve fenomenler dünyasında, geleceğin ana-babasının birbirlerine duydukları yüce aşk tutkusu olarak dile gelmektedir. Üstelik bu şiddetli istek, kendi dışında bulunan her şeyi küçümsemektedir. Gerçekten de, bir benzeri daha bulunmayan bu hayal ve kuruntu yüzünden, âşık bir erkeğin, sevdiği kadını ele geçirmek için yeryüzünün bütün değerli şeylerinden vazgeçebileceğini biliyoruz. Oysa bu kadın, âşık erkeğe, bir başka kadının verebileceğinden farklı bir şey vermemektedir. Bu çeşit en yüce bir tutkuda bile, asıl göz önünde tutulan amacın, sevilen insanı elde etmek olduğu; bu tutkunun da başka tutkuların da, giderildikleri ve doygunluğa eriştikleri

zaman ortadan kalkmalarıyla açıkça belli olmaktadır. Öte yandan, bu tutkuya kapılmış olan kimseler, tutkunun, giderilmesi ve doyurulmasıyla birlikte ortadan kalkması karşısında şaşkınlığa düşmektedirler. Bu tutku, kadın kısır olduğu ve (bu kısırlık Hufeland'a göre, on dokuz ilineksel vücut yapısı aksaklığından doğabilir) gerçek metafizik sonuç boşa çıktığı zaman da ortadan kalkabilir. Nitekim, her gün milyonlarca tohumun ziyan olup gittiğini biliyoruz. Bu milyonlarca tohumda varoluşmak isteğiyle çırpınan şey, aynı metafizik hayat ilkesidir. Bu ilke için, biricik avuntu, mekânın, zamanın ve maddenin sonsuzluğudur. Ve bundan ötürü de, geri dönmek ve kendini gerçekleştirebilmek bakımından, yaşama iradesinin elinde, bitip tükenmez bir olanak vardır.

Burada açıkladığımız görüş, bu konuyu hiç ele almamış olmasına ve düşünce sisteminden de bir hayli uzak bulunmasına rağmen, Theophratus Paracelsus'un zihninden, şöyle geçmiş olmalı. Çünkü, Paracelsus'un, bambaşka bir konu içinde ve kendi dağınık deyiş tarzıyla şunları yazdığını görüyoruz: *Hi sunt, quos Deus copulavit, ut eam quoe fuit Urioe et David; quamvis ex diametro (sic enim sibi humana mens persuadebat) cum justo et legitimo matrimon a pugnaret hoc... sed propter Salomonem, QUI ALIUNDE NASCI NON POTUIT, nisi ex Bathseba, conjuncto David semine, quamvis meretrice, conjunxit eos Deus. (De vita longa, I., 5)* [15]

Aşkın doğurduğu istek, yani bütün yüzyılların şairlerinin durup dinlenmeden sayısız biçimlerde dile getirdikleri ve bir türlü tüketemedikleri gibi, hakkını da veremedikleri bu istek (belli bir kadının elde edilmesinden sınırsız bir mutluluk, elde edilmemesinden de anlatılmaz bir acı duyulacağını hissettiren

[15] Urioe ve Davud adındaki kişileri Tanrı bir araya getirdi. Oysa bu, insanların inanışları bakımından, doğru ve meşru bir evlilik kavramıyla bağdaşamazdı... Ama, hafif meşrep olmasında rağmen, Betşabe'siz ve Davud'un tohumu eklenmeden DOĞMAYACAK OLAN Süleyman uğruna, Tanrı, Betşabe ve Davud'u birleştirdi.

bu istek), kaynağını bireyin günlük gereksinimlerinde ve yoksunluklarında bulamaz. Sevilen varlığın elde edilmemesinden doğan acı için de durum aynıdır. Bu mutluluk da, bu acı da; kendi amaçlarının gerçekleşmesi konusunda yerine başka şey konulmayacak bir fırsatı ele geçirmiş olduğunu kavrayan ve bunun hem kazanılabilir hem de kaybedilebilir olduğunu bilen tür ruhunun çırpınışlarıdır. Yalnızca türün sınırsız bir hayatı vardır. Ve bundan ötürü, sınırsız bir istek duyan, sınırsız bir doygunluğa erişen ve sınırsız acı çekebilen şey, yalnız tür ruhudur. Ama tutkulu aşkta, bütün bunların, ölümlü bir insanın yüreğine sıkıştırılmış olduğunu görüyoruz. Öyleyse, bu çeşit bir gönlün, nerdeyse patlayıp dağılacak gibi olmasına ve içine dolan sonsuz zavallılık ile sonsuz coşkunluğu dile getirecek sözü bulamayışına şaşmamak gerekir. İşte bu durum, sınırsız mecazlara başvurarak, dünya ile ilintili her şeyin yükseğinde uçup duran her çeşit yüce erotik şiirin kaynağıdır. Bu, Petrarca'nın konusu, St. Preux'lerin, Werther'lerin, Jacopo Ortis'lerin kaynağıdır. Onu göz önünde tutmazsak, St. Preux'leri, Werther'leri, Jacopo Ortis'leri anlayıp açıklayamayız. Çünkü, sevilen kimselere karşı gösterilen bu sınırsız hayranlık ve beğeniş, birtakım manevi üstünlüklere ve genel olarak sevilen kadında bulunan herhangi bir gerçek ve nesnel bir niteliğe dayanmış olamaz. Her şeyden önce, sevilen kadın, tıpkı Petrarca'nın yaşantısında olduğu gibi, seven erkek tarafından yeterince tanınmamaktadır. Sevilen kadının, kendi amaçları için hangi ölçüde işe yarar olduğunu, ilk bakışta tür ruhu anlayabilir ancak. Ve büyük tutkular da, genel olarak, daha ilk bakışta ortaya çıkar.

Who ever loved that loved not at first sight[16]

Mateo Aleman'ın yazdığı ve iki yüz elli yıldan beri tanınan *Guzman de Alfarache*'ın şu bölümü, bu bakımdan çok ilgi çeki-

[16] İlk bakışta sevmeden âşık olan var mı? (Shakespeare, *As You Like It*, III., 5.)

cidir: *No es necessario, para que uno ame, que pase distancia de tiempo, que siga discurso, ni haga eleccion, sino que con aquella primera y sola vista, concurran juntamente cierta correspondencia o consonancia, o lo que aca solemos vulgarmente decir, una confrontacion de sangre, a que por particular influxo suelen mover las estrallas.* (Bir kimsenin âşık olması için, uzun bir zaman geçmesi ya da bu kimsenin, uzun uzun düşünüp bir seçiş yapması gerekli değildir. Gerekli olan, o ilk bakışta, her iki tarafın da bir uygunluk ve yakınlık duyması, ya da günlük hayatta "kanın ısınması" dediğimiz şeyin gerçekleşmesidir. Yıldızların özel bir etkisi, insanın böyle bir duyguya kapılmasına yol açar.) Nitekim, sevilen kimsenin bir rakip ya da ölüm yüzünden kaybedilmesi de âşık için bütün öteki acıları aşan sınırsız bir acının duyulmasına yol açar. Çünkü, bu acıyı bir birey olarak değil, *ölümsüz özü* bakımından, yani özel hizmetine çağırıldığı tür ruhu bakımından duyduğu için acı, sınırsız bir nitelik kazanır. Kıskançlığın bunca ağır ve acılı olmasının da; sevilen kimsenin bir başkasına bırakılmak zorunda kalınmasının, fedakârlıkların en büyüğü olarak görülmesinin nedeni de budur işte: bir kahraman her çeşit yakınmadan utandığı halde, aşk acılarından yakınmaktan çekinmez. Çünkü bu acılardan ötürü yakaran, onun kendisi değil, türün ta kendisidir. Calderon'un *Büyük Zenobia* adlı piyesinin birinci perdesinde, Zenobia ile Decius arasında bir sahne vardır. Bu sahnede Decius şöyle der:

Cielos, luego tu me quieres?
Perdiera cien mil victorias
Volviérame...

(Demek seviyorsun beni!
Binlerce zafer kaybedebilirim bunun için,
Dönebilirim...)

Burada, o zamana kadar bütün öteki ilgilerden daha ağır

basmış olan şeref düşüncesinin, cinsel aşk ortaya çıkınca, yani türün menfaati ortaya çıkıp karşısında kesin bir kazanç görünce, nasıl yenilgiye uğradığını anlıyoruz. Çünkü türün kazancı, tek tek bireylerin en önemli menfaatlerinden bile daha önemlidir. Demek ki şeref, ödev duygusu ve sadakat, her çeşit yoldan çıkarmaya ve hatta ölüm tehlikesine karşı koyabildikten sonra, cinsel aşk karşısında yenilgiye uğramaktır. Nitekim cinsel aşk söz konusu olunca, vicdan dediğimiz şeyin, her zamankinden daha az etkisiz hale geldiğini görüyoruz. Tutkulu bir aşka yakalanan namuslu ve haksever kimselerin, bu niteliklerini kaybettikleri ve türün menfaatinin aracı olarak hiç korkmadan zina işlediklerini görüyoruz. Hatta bu durumda, türün yararına hareket ettikleri için, bireyin menfaatlerinden daha yüce bir hakka sahip olduklarının farkındaymış gibi hareket ettiklerini de görüyoruz. Bu bakımdan, Chamfort'un şu sözlerini hatırlatmak gerekir: *Quand un homme et une femme ont l'un pour l'autre une passion violente, il me semble toujours que quelque soient les obstacles qui les séparent, un mari, des parents, etc.; les deux amants sont 'un à l'autre, de par la Nature, qu'ils s'appartiennent de droit divin, malgré les lois et les conventions humanies*[17]. Bu sözler karşısında öfkelenmeye kalkışan kimseye, Tanrı'nın zina yapmak durumuna düşen kadınlara *İncil*'de nasıl yumuşaklıkla davrandığını hatırlatmak isterim. Bu bakımdan ele alınınca, *Decameron*'un büyük bir bölümü, tür ruhunun, çiğnediği bireysel hak ve menfaatlerle alay etmesinden başka bir şey değildir. İnsanların arasındaki toplumsal farklar ve ufak tefek koşullar birbirlerini tutkuyla seven âşıkların karşısına dikilecek olursa, tür ruhu tarafından, hiçbir önemi olmayan şeyler gibi ele alınır ve bir yana atılırlar; tür ruhu, sayısız kuşak-

[17] Bir kadınla bir erkek, birbirlerine karşı şiddetli bir tutku duyuyorlarsa, onları ayıran şey, ister bir koca, ister anababaları ya da başka bir şey olsun, onlar yine de Doğa gereği birbirlerinindirler ve insanların yasaları ile saymacalarına rağmen, tanrısal yasa gereğince birbirlerine aittirler.

ları ilgilendiren amaçlarının ardından koşarken, bu çeşit insan yasalarını ve önemsemelerini tuz buz eder. Yine aynı derin nedenlerden ötürü, tutkulu aşkın amaçlarına ilişkin olduğu zaman, en büyük tehlikelerin bile hiçe sayıldığını; korkakların birer aslan kesildiğini görüyoruz. Romanlarda ve piyeslerde de, genç insanların aşkları uğruna giriştikleri savaşları kazanışlarını, yani türün menfaatleri için açılan savaşı kazanışlarını ve bireyin iyi bir hayat sürmesinden başka bir şey düşünmeyen büyüklerini yenilgiye uğratışlarını derin bir yakınlık duyarak okuyoruz. Çünkü, âşıkların davranışları, bu davranışları engellemeye çalışan her şeyden daha önemli, yüce ve haklı görünür. *Türün*, bireyden daha önemli, yüce ve haklı olmasından ötürüdür bu. Yine bundan ötürü, hemen hemen bütün komedilerin ana konusu, sahneye çıkarılan kahramanların kişisel menfaatlerine aykırı olan ve bu yüzden onların mutluluğunu yıkma tehlikesi yaratan tür ruhunun ve amaçlarının dile getirilmesidir. Genel olarak, tür ruhu, amaçlarına ulaşır ve şiirsel adalete uygun olarak, seyirciyi memnun eder. Çünkü seyirci, tür amaçlarının, bireyin amaçlarına kolayca tercih edilebileceğini hisseder. Bundan ötürü, piyes bitince, zafer kazanmış âşıkları güvenç içinde bırakır; çünkü bu âşıkların kendi öz mutluluklarını bulduklarını sanmalarına; yani bu aldanışa o da katılmıştır. Oysa aslında, piyesteki âşıklar, büyüklerinin isteğine ve öğütlerine karşı gelerek kendi mutluluklarını türün seçişine kurban etmişlerdir. Gerçi bazı acayip ve pek az rastlanan komedilerde, durum tepeden tırnağa ters bir biçimde ele alınmış ve bireylerin mutluluğu, türün amaçlarının zararına gerçekleşmiş olarak gösterilmiştir. Ama seyirciler, bu çeşit piyesleri seyrettikten sonra, tür ruhunun çektiği acıyı hissettikleri için bireylere verilmeye çalışılmış olan üstünlükleri düşünerek avunamamışlardır. Bu çeşit eserlere örnek olarak, çok tanınmış iki piyesi söyleyebilirim size: *La reine de seize ans* ve *Le mariage de raison* [18]. Aşk konu-

[18] Onaltısında Kraliçe ve Akıl Evlenmesi.

larını ele alan trajedilerde, türün amaçları boşa çıkarıldığı için, bu amaçların aracı durumunda olan âşıklar, genel olarak mahvolup giderler. *Romeo and Juliet*'te, *Don Carlos*'ta, *Wallenstien*'da, *Messina Gelini*'nde bunu açıkça görüyoruz.

Bir insanın aşkı, çoğu zaman komik, kimi zaman da trajik olaylara yol açar. Her ikisinin de nedeni, tür ruhunun eline geçmiş olan bu insanın, onun tarafından yönetilmesi ve artık kendi kendisine ait olmamasıdır. Böylece, bu insanın davranışı, bireysel varlığa aykırı bir hal alır. Aşkın en şiddetli derecelerinde aşığın düşüncelerine şiirsel ve ulu bir nitelik kazandıran ve onun kendi gerçek ya da fizik amaçlarını göz önünden kaybettirir gibi olan ve bundan ötürü aynı düşüncelere sınırsız ve doğaüstü bir eğilim veren şey, aslında, âşığın tür ruhunun etkisi altında kalmasıdır. Âşık, tür ruhundan esinlendiği için (tür ruhunun yapacakları, sıradan bireylerin yapacağı işlerden çok daha önemlidir) ve bitip tükenmek bilmeyen bir gelecek kuşağın varlığını, özü iyice belirlenmiş bu birey ile ortaya koyulabileceği ve bu varlık, *belirlenmiş* bir varlık olarak âşığın baba ve sevdiği kadının da ana olmak niteliğini kazandığı zaman varolabileceği için ve öte yandan, iradenin nesnelleşmesi de bunu açıktan açığa istediği için, âşığın düşünceleri şiirsel ve ulu bir anlam, hatta bir çeşit sınırsızlık ve doğaüstü nitelik kazanmaktadır. Âşığı, dünya ile ilintili her şeyin üstüne, hatta kendinin bile üstüne çıkaran ve fizik isteklerinin doğaüstü bir kılığa bürünmesini sağlayan şey, sınırsız önemi olan işler gördüğünün hissedilmesidir. En kaba insanın bile hayatında, aşkın şiirsel bir hikâye haline gelmesi ve en sonunda, kimi zaman, komik bir görünüşe bürünmesi de bundan ötürüdür. Kendisini türde nesnelleştiren iradenin buyruğu, âşığın bilincinde, sevdiği kadınla birleşmesinden doğacak sınırsız mutluluğun önceden hissedilmesi biçiminde dile gelir. İmdi, aşkın en şiddetli derecelerinde, bu aldanış (kuruntu), öylesine parlak ve çekici bir hale gelir ki, sevgilinin elde edilmesi gerçekleşmeyecek

olursa, hayat bütün çekiciliğini kaybeder ve kasvetli, bomboş bir şey gibi gözükür; hatta bu durumda, yaşamaya karşı duyulan tiksinti öyle bir dereceye varır ki, kimi zaman hayata, bile bile son verilir. Böyle bir kimsenin iradesi, türün iradesinin girdabına kapılmıştır; ya da türün iradesi birey üzerinde öylesine bir egemenlik kurmuştur ki, böyle bir adam, türün temsilcisi olarak davranamazsa, kendi adına davranmaktan vazgeçer. Bu durumda, birey belli bir nesne üzerinde yoğunlaşmış olan tür isteğini taşıyamayacak kadar dayanıksız bir araçtır. Bundan ötürü, sözü geçen durumda yapılacak tek şey, intihar etmektir. Kimi zaman da tek çıkar yol, her iki âşığın da birlikte canına kıymasıdır; ta ki, doğa, bu umutsuz durumun bilincini örten deliliğin araya girmesine izin versin. Yukarda anlattıklarımızın gerçekliğini kanıtlayan çeşitli olaylar, her yıl mutlaka kendini duyurmaktadır.

Bununla birlikte, trajik sonuçlar doğuran şeyin sadece doyurulmamış aşk tutkusu olduğunu sanmak yanlıştır; doyurulmuş aşk tutkusu da, çoğunlukla mutluluğa değil mutsuzluğa götürür insanları. Çünkü böyle bir aşkın istedikleri (talepleri), aşkı duyan kimsenin kişisel rahatı ile öylesine çatışır ki, sonunda bu rahatı yıkacak hale gelir.

Bundan başka, tutkulu aşkın bu istedikleri, âşığın öteki hayat koşullarıyla bağdaşamaz olduğu için bu koşullar üzerine kurulmuş olan hayat tasarılarını kökünden yıkar. Ne var ki aşk, sadece dış koşullarla çatışma halinde değildir; kimi zaman âşığın öz bireyselliği ile de çatışma halindedir. Çünkü çoğunlukla, bu duygu, aşk bağlantısı olmasa, âşığa sevimsiz, önemsiz hatta tiksindirici gözükecek olan kimselere çevrilmiş olabilir. Ama türün iradesi bireyin iradesinden o kadar daha güçlüdür ki, âşık, hoşuna gitmeyen bu nitelikleri görmezlikten gelir; sanki hiçbirini görmüyormuş, bilmiyormuş gibi davranır ve kendini, tutkusunun çevrildiği nesneye bağlar. Türün iradesi doyurulur doyurulmaz ansızın ortadan kalkan ve geriye tiksi-

nilecek bir hayat arkadaşı bırakan bu kuruntu ve aldanışa, böylesine kapılmıştır işte! Çoğu zaman, akıllı ve üstün niteliklere sahip kimselerin bir cadaloza ya da şeytan gibi bir kadına bağlı olduğunu görmemizi ve böyle bir adamın nasıl olup da bu çeşit bir kadını seçmiş olduğunu anlayamamamızı, ancak böyle açıklayabiliriz. Bundan ötürü eskiler, "aşk kördür" demişler. Gerçekten de bir âşık, kendisine çekilmez bir hayat getirecek olan karısının micazının ve karakterinin kusurlarını apaçık bir biçimde görüp bunun acısını çektiği halde, korku duymayabilir.

I ask not, I care not,
If guilt's in thy heart,
I know that I love thee
What ever thou art. [19]

Çünkü onun asıl arzuladığı şey, kendisine ait bir şey değil; var olması gereken bir üçüncü insana ait bir şeydir. Asıl arzuladığı şeyin, kendine ait bir şey olduğunu sanması ve bu bakımdan yanılması da, işin aslını değiştirmez. Ama tutkulu aşka yücelik kazandıran ve onu şiire konu olmaya layık kılan şey, insanın bu kendisine ait olmayan şeyleri arayışıdır ve bu çeşit bir arayış, gördüğümüz her büyüklüğü yaratan şeydir. Son olarak, cinsel aşkın, bu aşkın duyulduğu varlığa karşı en şiddetli nefretin hissedilmesiyle de bağdaşabileceğini söyleyelim. Platon'un, bu çeşit bir aşkı, kurdun kuzuya karşı duyduğu düşkünlüğe benzetmesi bundan ötürüdür. Bu durum, tutkulu bir âşığın, bütün çabalarına ve yalvarmalarına rağmen, ne yaparsa yapsın, elverişli bir cevap alamadığı zaman ortaya çıkar:

I love and hate her.[20]

[19] Gerçekten kabahatli misin?
Bunu ne soruyorum ne de aldırıyorum buna;
Ne olursan ol,
Seni sevdiğimi biliyorum sadece.

[20] Onu seviyorum ve ondan nefret ediyorum. (Shakespeare, Cymb., III., 5.)

Sevilen insana karşı duyulan nefret o dereceye varabilir ki, âşık, sevdiğini de kendini de öldürmekten çekinmez. Bu çeşit olayların örneklerini her yıl görüyoruz. Gazetelere bakmak yeter de artar bile. Bu bakımdan Goethe'nin şu mısraları, bir gerçeği dile getirmektedir:

Küçümsenmiş aşk için! O cehennemi şey için!
Daha kötü bir şey var mı, üzerine ant içeceğim!

Bir âşık, sevgilisinin soğuk davranışını ve acı çekmesine yol açan gösterişseverliğini, gaddarlık olarak anlatırsa, lâf abartması yapmış sayılmaz. Çünkü âşık, böceklerinkine benzeyen bir içtepinin etkisi altındadır ve bu içtepi, akla yatkın birşey olmadığı halde, onu, her ne olursa olsun amacının peşinden koşmaya ve her şeyi değersiz görmeye zorlar. Âşık bu içtepiden kurtulamaz. Doyurulmamış aşkın ateşini, hayatı boyunca bir zincir gibi ayağında taşıyan ve ıssız ormanlarda inleyip duran yüzlerce Petrarca vardır. Ama bunların arasından yalnız bir tek Petrarca'da şiir dehası vardır. Bu bakımdan, Goethe'nin şu güzel mısraları onun için de geçerlidir.

Düşkünlükler içinde, insanoğlu ağzını açamazken
Bir tanrı, acılarımı söyleme gücünü verdi bana.

Gerçekten de, türün ruhu bireylerin koruyucu ruhlarına her yerde savaş açar; onların düşmanı ve kovalayıcısıdır; kendi amaçlarını gerçekleştirmek için kişisel mutlulukları hiç aldırış etmeden yıkmaya hazırdır. Hatta, ulusların zenginliği ve rahatı bile, onun huysuzluklarının kurbanı olabilir. Bunun bir örneğini Shakespeare, *Altıncı Henry*'nin üçüncü bölümünün, ikinci perdesinin, ikinci ve üçüncü sahnelerinde vermiştir. Bütün bunların nedeni, varlığımızın temeli olan türün bizim üzerimizdeki hakkının, bireyin hakkından çok daha derin ve eski olmasıdır. Bundan ötürü, türün yapacağı işler, ötekilerden önce gelir. Bunu sezdikleri için, eskiler, türün ruhunu, çocuksu görü-

nüşüne rağmen, kötü kalpli, gaddar ve bundan ötürü kötü bir ün salmış Eros'la; yani huysuz ve zorba olmasına rağmen yine de tanrıların ve insanların efendisi Eros'la dile getirmişlerdir:

Sen, insanların ve tanrıların efendisi, aşk!

Eros'un özellikleri arasında, öldürücü oku, körlüğü ve kanatları dikkati çeker. Sonuncu özellik vefasızlığı anlatır ve vefasızlık, genel olarak doygunluğa erişmenin ardından her zaman gelen hayal kırıklığı ile birlikte ortaya çıkar.

Tutku, sadece tür için değerli olan şeyi, birey için de değerliymiş gibi gösteren bir kuruntuya dayandığı için, bu kuruntunun ve aldanışın, tür amaçlarına eriştikten sonra ortadan kalkması gerekir. Böylece, bireyi avucunun içine almış olan tür ruhu, onu yeniden serbest bırakır. Türün ruhu tarafından terk edilmiş birey, yeniden ilk sınırlılığının ve darlığının içine düşer ve bu çeşit yüce, gözüpek ve sonsuz bir çabadan sonra, herhangi bir cinsel doygunluktan elde edilen hazdan farklı bir hazzın yaşanmamış olduğunu şaşkınlık içinde görür. Umduğunun tam tersine, kendini eskisinden daha mutlu bulmaz. Tür ruhu tarafından aldatılmış olduğunu fark eder. Bundan ötürü mutlu kılınmış bir Theseus'un genel olarak, Ariadne'sini bırakacağını ileri sürebiliriz. Petrarca'nın aşkı doygunluğa ermiş olsaydı, türküsü, yumurtlayan kuşun ötüşünün hemen kesilmesi gibi, son bulurdu.

Bu arada, şunu da söylemek isterim: benim aşk metafiziğim, aşk tutkularına kapılmış insanları ne kadar sinirlendirirse sinirlendirsin, yine de, karşısına düşünceye dayanan eleştiriler ve doğruluğunu çürütüyor gibi görünen gerçekler çıkarılsa da, açıkladığım temel hakikat, bu tutkuyu gemlemek bakımından, bir kimsenin işine, her şeyden daha fazla yarayacaktır. Ama, şu eski söz, doğruluğunu koruyacaktır yine de: *Qoues res in se neque consilium, neque modum habet ullum, eam cosilio regere non potes.* [21]

[21] Kendinde ölçü de düzen de bulunmayan şeyi, akılla yönetemezsin.

Aşk evlenmeleri, bireylerin kazancı için değil türün kazancı için yapılmıştır. Ama bu biçimde evlenen kimseler, kendi mutluluklarını gerçekleştirmeye yöneldiklerini sanmaktan geri kalmazlar; oysa onların yöneldiği gerçek amaç, kendilerine yabancı bir amaçtır; çünkü bu gerçek amaç, ancak onların aracılığı ile gerçekleşebilecek bir bireyin dünyaya getirilmesidir. Bu amaçla bir araya getirilmiş olan erkek ve kadının, elden geldiğince bir süre, birlikte yaşamaya çalışmaları gerekir. Ama tutkulu aşkın özü olan bu içgüdüsel aldanış (kuruntu) ile bir araya getirilmiş olan erkek ve kadın, çoğunlukla, başka bakımlardan birbirlerinden çok farklıdırlar. Kuruntu ortadan kalktığı zaman, bu farklar da ortaya çıkar; zaten başka türlü olamaz. Bundan ötürü, aşk evlenmeleri, genel olarak mutsuzluklarla sonuçlanır; çünkü onların aracılığı ile, gelecek kuşaklar, şimdiki kuşağın zararına, bir amaç gibi ortaya konmuştur. *Quien se casa por amores, ha de vivir con dolores* (Aşk yüzünden evlenen, mutsuz bir hayat sürmek zorundadır), diyor İspanyol atasözü. Genel olarak ana-babanın seçmesiyle ve rahat bir hayat sürmek amacı göz önünde tutularak yapılan evlenmelerde, durum bunun tam tersidir. Böyle bir evlenmenin temelinde bulunan düşünceler, ne türden olurlarsa olsunlar, hiç olmazsa gerçektirler ve kendiliklerinden ortadan kalkamazlar. Bununla birlikte, sözü geçen evlenmelerde, bugünkü kuşağın mutluluğu, gelecek kuşağın mutluluğunun zararına olarak göz önünde tutulmuşsa da, kesin bir biçimde sağlanmış değildir. Eğilimini doygunluğa ulaştırmaktan çok, para sahibi olmak için evlenen kimse, türden çok bireyde yaşıyor demektir. Oysa bu davranış, doğru olan davranışa aykırıdır ve bundan ötürü doğal olmayan bir şey gibi görülür ve küçümsenir. Ana-babanın öğütlerine rağmen, zengin ve pek yaşlı olmayan bir adamın evlenme teklifini, rahat etme düşüncesinden yüz çevirerek, içgüdüsel eğilimine uygun davranabilmek için reddeden bir genç kız, bireysel zenginliğini ve rahatını, tür yoluna feda etmiş olur. Ama sırf bu

davranışından ötürü; genç kızı kınamak doğru olmaz. Çünkü o en önemli olanı tercih etmiş ve doğanın özüne uygun (daha doğrusu türün özüne uygun) davranmıştır. Oysa ana-babanın öğütleri, bireysel bencilliğin özüne uygun olarak verilmiş öğütlerdir. Bütün bunlar, bir evlilikte ya bireyin ya da türün menfaatlerinin zararlı çıkması gerektiğini ileri sürer gibi görünüyor. Gerçekten de, genel olarak böyle olmaktadır. Çünkü rahat bir hayatla, tutkulu aşkın bir arada bulunabilmesi, güzel rastlantıların en az gerçekleşenlerinden biridir. Birçok insanın fizik ve manevi kusurlar taşıması, belli bir ölçüye kadar, evlenmelerin temelinde genel olarak katışıksız bir seçiş ve eğilim değil, her çeşit dış etkinin ve rastgele koşulların bulunmasıyla açıklanabilir. Bununla birlikte, rahatlık düşüncesinin yanında, eğilime de belli bir ölçüde önem verilmişse, tür ruhu ile bir çeşit uzlaşma sağlanmış demektir. Mutlu evliliklerin pek az olduğunu hepimiz biliriz. Bunun nedeni, evliliğin temel amacının şimdiki kuşağın mutluluğu değil, gelecek kuşağın mutluluğu olmasında aramak gerekir. Ama, şefkatli ve sevgi dolu insanları kırmamak için şunu da söylemek isterim: tutkulu cinsel aşkın, kimi zaman kaynağı bambaşka bir duyguya eşlik ettiği de görülmektedir. Gerçekten de tutkulu cinsel aşk, kimi zaman, yatkınlıkların uyuşmasına dayanan dostluk duygusuyla bir arada bulunabilir. Ne var ki, bu çeşit bir gerçek dostluk duygusunun, çoğunlukla. asıl cinsel aşk doygunluğa ererek ortadan kalktıktan sonra doğduğunu unutmamak gerekir. Aşk ile dostluğun birlikte bulunduğu hallerde, dostluk, erkekle kadının, dünyaya getirilecek çocuk bakımından birbirini tanımayan ve birbiriyle uyuşan (cinsel aşk bunlardan doğmaktadır) fizik ve manevi niteliklerinin; bireylerin kendi bakımlarından da birbirlerini tamamlayan karşıt mizaç ve ruh nitelikleri gibi ayrıca birbirlerine bağlı olmasından ve böylece yatkınlıkların uyumu için bir temel oluşturmasından doğmaktadır.

Burada ele aldığım bütün aşk metafiziği, genel olarak mata-

fiziğimle içten içe ilintilidir ve ona getirdiği aydınlık şöyle açıklanabilir:

Cinsel içtepinin doygunluğa ulaştırılması için yapılan dikkatli seçimin (bu seçim çeşitli dereceler göstererek tutkulu aşka kadar ulaşabilir), gelecek kuşağın yapısı konusunda duyulan çok ciddi bir ilgiye dayandığını görmüştük. Bu dikkate değer ilgi, daha başka yerlerde açıkladığımız iki hakikati pekiştirmektedir. Bu hakikatin birincisi, gelecek kuşakta yaşamaya devam eden gerçek insan özünün ortadan kaldırılmazlığıdır. Çünkü, bunca hırslı ve canlı olan; üstelik düşünce ve niyetlerimizden değil de özümüzün en derin karakteristiklerinden ve eğilimlerinden gelen bu ilgi, insanoğlu mutlak olarak ortadan kalkabilir ve kendisinden bambaşka bir ırka zaman içinde yerini bırakabilir olsaydı, bizi bu kadar kuvvetle etkilemez ve bunca sağlamlıkla ortada olmazdı. Hakikatlerden ikincisi, insanın gerçek özünün, bireylerden çok türde bulunduğudur. Geçici hoşlanmalardan en ciddi tutkulara kadar her çeşit aşkın kökü olan ilgi, yani türün özel özü için duyulan ilgi, herkes için gerçekten en önemli şeydir. Onun başarıya ulaşması ya da başarısızlığa uğraması, insanı derinden derine etkiler; bu bakımdan ona "gönül meselesi" denmesi çok yerindedir. Bundan başka, sözü geçen ilgi kendini kesin ve kuvvetli bir biçimde dile getirdiği zaman, insanın kendi kişiliğini ilgilendiren her şey geriye atılır ve onun uğruna feda edilir. Böylece insan, türün, kendisine bireyden daha yakın olduğunu ve türde, bireyde olduğundan daha dolaysız bir biçimde yaşadığını gösterir. Âşık, sevgilisi uğruna her fedakârlığı yapmaya hazırdır! Çünkü, sevgilisine çevrilmiş olan ve sevgilisini isteyen yanı, âşığın ölümsüz olan yanıdır. Sevgilisinden başka şeyleri isteyen yanı ise, ölümlü yanıdır. Demek ki, belli bir kadına yönelmiş olan sınırsız ve şiddetli istek, varlığımızın çekirdeğinin ortadan kalkmazlığının ve türde devam edeceğinin kanıtıdır. Bu devam eden varlığı, önemsiz ve yetersiz bir şey gibi görmek, büyük bir yanılgıdır.

Bu yanılgı da, hayatın sürüp gitmesi kavramı içinde, bize tıpatıp benzemeyen, ama bir çok bakımlardan benzerimiz olan varlıklardan başkasının düşünülmemiş olmasıdır. Böyle bir yanılgı, dışa yönelmiş bir bilgiden hareket eden kimsenin, türün sadece dış görünüşünü ele almasından (algılarımızın bize sunduğu biçimde almasından) ve iç özünü hesaba katmamasından doğmaktadır. Oysa, bilincimizde onun temeli olarak bulunan şey, bu iç özdür ve ondan daha dolaysız olarak bulunduğu gibi, kendinde-varlık olarak *principium individuationis*'ten [22] bağımsız olarak her bireyde tek ve özdeş halde bulunur. Bireyler ister birlikte, ister zaman bakımından birbirlerinden sonra bulunsunlar, durum değişmez. Hayatı ve devamlılığı bunca şiddetle istenen şey, yaşama iradesinin ta kendisidir. Bu bakımdan da, yaşama iradesi ölümden kurtulmuştur ve ölüm onu hiçbir biçimde etkileyemez. Şimdiki durumdan daha iyi bir duruma da ulaşamaz ve bundan ötürü, kendisi için, hayatta bireylerin hiç durmadan acı çekmeleri ve çabalamaları zorunludur. Onu bu durumdan kurtarmak, bireyin, tür baskısından kurtulması ve edindiği hayatı bırakması gibi yollardan yararlanılarak yaşama iradesinin inkâr edilmesiyle gerçekleştirilebilir. Bunun nasıl olduğu konusunda şimdilik bilgimiz yok. Çünkü bu çeşit görüşler için gerekli verilerden yoksunuz. Bunu ancak, yaşama iradesine sahip olmak ya da olmamak konusundaki bir bağımsızlık olarak açıklayabiliriz. Buddha'cılık, son durumu, *Nirvana* kelimesiyle açıklar. Bu, insan bilgisine ebediyen kapalı bir durumdur.

Şu son düşünceler açısından, hayatın gürültü patırtısına göz atacak olursak, bütün insanların, yaşamanın gerekleri ve zavallılıkları ile uğraştıklarını, bütün güçleriyle bu yaşamanın bitmek tükenmek bilmeyen gereksinimlerini gidermeye ve çeşitli acılarını uzaklaştırmaya çalıştıklarını ve buna karşılık, bu acı çeken varlığı daha bir süre devam ettirmekten başka bir şeyi ummaya bile kalkışmadıklarını görürüz. Bununla birlikte, bu

[22] Bireyselleşme ilkesi.

gürültü patırtının içinde âşıkların, istek dolu bakışlarla birbirlerini süzdüklerini de görürüz. Peki, bu bakışlar niçin gizli, ürkek ve kaçamaktır? Çünkü âşıklar, bütün bu yoksunluğu ve düşkünlüğü sürdürmek isteyen hainlerdir; onlar olmasa, yoksunluk ve düşkünlük sona erer. Âşıkların boşa çıkarmak istediği, tıpkı kendilerinden öncekilerin çıkardığı bu sona eriştir işte!

SCHOPENHAUER'DAN SEÇMELER

Çeviren: Selâhattin Hilav

HAYATIN ACILARI

Varlığımızın dolaysız amacı acı çekmek olmasaydı, yeryüzünde bulunuşumuzun hiçbir nedene dayanmadığını kolayca söyleyebilirdik. Çünkü, hayatın derinlerinde yatan ve sefilliğimizden doğarak dünyayı dolduran acıların, gerçek bir amaç değil de bir rastlantı olduğunu ileri sürmek saçmadır. Tek tek ele alındıklarında, her mutsuzluğun bir kuraldışılık olarak görülmesi kabildir, ama genel olarak ele alındığı zaman, mutsuzluk ve acı, kuraldışı değil kuraldır.

*

Çekilen her acının ve mutsuzluğun en etkili avuntusu, bizden daha fazla acı çeken ve mutsuz olan kimseleri düşünmektir. Herkes bu çareye başvurabilir. Ama bütün bunlardan genel olarak nasıl bir sonuç çıkıyor?

Kasabın keseceği hayvanı göz ucuyla aralarından seçtiği sırada, çayırda dolaşıp duran koyunlar gibi biz de, mutlu günlerimizde, belli bir saatte, alınyazısının bize hazırladığı kötü oyunun ne olduğunu bilmiyoruz. Hastalık mı, zulüm mü, mahvolup gitmek mi, sakatlanmak mı, kör olmak mı, delirmek mi, bilmiyoruz!

Yakalamak istediğimiz her şey başkaldırıyor bize; her şeyin, yenmek zorunda olduğumuz, düşmanca bir iradesi var. Halk-

ların hayatında, tarih, bize savaşlardan ve ayaklanmalardan başka şey göstermiyor. Barış yılları rastgele gerçekleşmiş, kısa sessizlikler ve aralar gibi görünüyor. Nitekim, insan hayatının, yoksulluk ve can sıkıntısı gibi soyut felaketlere karşı açılan bir savaş olmakla kalmayıp, aynı zamanda öteki insanlara karşı açılan bir savaş olduğu da anlaşılıyor. Her yerde bir düşman çıkıyor karşımıza; hayat, silah başında öldüğümüz sürekli bir savaştan başka şey değil.

*

Güneşin ışıklarıyla aydınlattığı zavallılıkları, acıları, sıkıntıları düşünen bir kimse, bu göksel cismin de, yeryüzünde hayatı doğurabilme gücünden tıpkı Ay gibi yoksun olmasını özleyebilir. Güneşin yüzü, Ayınki gibi buzlu ve camsı bir halde olsaydı, çok daha iyi olurdu diye düşünülebilir. Hatta hayatımızı, hiçliğin kıpırdamazlığını ve mutluluğunu bozan bir olay gibi ele alabilir. Her ne olursa olsun, hayata belli bir ölçüye kadar dayanabilen bir kimse bile, giderek yaşlandıkça, her şeyin bir hayal kırıklığı ve hatta bir aldanış olduğunu kavrar. Başka bir deyişle, koskoca bir aldanıştan başka bir şey olmadığını öğrenir.

*

Hayatın birinci yarısı, mutluluğa karşı duyulan yorulmak bilmez bir özlem olduğu halde, ikinci bölümü acı dolu bir korku duygusuyla kaplıdır. Çünkü, mutluluk denilen her şeyin kuruntu olduğu ve acıdan başka gerçeğin bulunmadığı fark edilmiştir artık. Aklı başında insanların, yakıcı zevklerden çok acısız bir hayata yönelmeleri bundan ötürüdür. Gençliğimde, kapımın zilinin her çalınışında, gönlüm sevinçle doluyor ve kendi kendime, "Oh ne iyi! İşte yeni bir olay!" diyordum. Ama yıllar geçip de olgunlaştığım zaman, her zil sesinden sonra şöyle düşündüm: "Yine ne var?"

İnsan yaşlandıkça, tutkuların ve isteklerin nesnesi farksız-

laştıkça; bu isteklerin ve tutkuların bir bir ortadan kayboldukları, duyarlığın güdükleştiği, hayat gücünün zayıfladığı, görüntülerin solduğu, izlenimlerin etki yapmadan gelip geçtiği, günlerin gittikçe daha hızlı aktığı, olayların önemlerini kaybettiği ve herşeyin renksizleştiği görülür. Günlerin yükü altında sallanarak yürür insan ya da bir köşeye çekilip dinlenir. Geçmiş varlığının gölgesi ya da hayaleti haline girer. Kendinden geçme, sonsuz uyku haline dönüşür bir gün.

*

Hayatın, önemsiz şeylerde olduğu gibi, önemli şeylerde de, sürekli bir yalan olduğunu kabul etmek zorundayız. Verdiği sözü tutmuyor hayat; tutsa bile, özlediğimiz şeyin özlenilmeye değer olmaktan ne kadar uzakta bulunduğunu göstermek için yapıyor bunu. Kimi zaman umut, kimi zaman da umulan şey aldatıyor bizi. Bir eliyle verdiğini öteki eliyle alıyor. Uzaklığın büyüsü, cennetler gösteriyor bize. Ama büyülenir büyülenmez, bu cennetlerin uçup gittiğini görüyoruz. Demek ki, mutluluk ya gelecekte ya da geçmişte; şimdiki an, güneşli ovanın üzerinde dolaşan bir küçük buluta benziyor; önü arkası pırıl pırıl bu bulutun; ovaya yalnız onun gölgesi düşüyor.

*

Hayat, tadını çıkaracağımız bir armağan değil; canla başla çalışarak yerine getirmemiz gereken bir ödev. En önemsiz işten en önemlisine kadar hepsinde, genel bir düşkünlüğün, öldürücü bir didinmenin, sürekli bir yarışmanın, sonu gelmez bir savaşın, kafa ve vücut güçlerinin ortaya koyduğu bir çabalamanın görülmesi bundan ötürü. Uluslar halinde toplanmış milyonlarca insan, kamu yararına yapılan işlere katılıyor, böylece kendi çıkarı için de çalışmış oluyor. Ama ortaklaşa kurtuluş için milyonlarca insanın ölmesi de gerekiyor. Kimi zaman saçma önyargılar, kimi zaman da sinsi bir politika insanları savaşa

sürüklüyor; birkaç kişinin aklına esenleri gerçekleştirmek ya da hatasını tamir etmek için kitlelerin kurban edildiği görülüyor.

*

İnsanların biricik kaygısı, hayat kavgasını gerektiği gibi yapabilmektir. Ama hayatını güven altına alan kimse, bundan sonra ne yapacağını şaşırır. İnsanların ikinci kaygısının, yaşama yükünü hafifletmek; duyulmaz hale getirmek ve zaman öldürmek olması bundan ötürüdür. Yani buradaki asıl amaç, cansıkıntısından kurtulabilmektir. Nitekim, maddi ve manevi sıkıntılardan kurtulmuş kimselerin, zaman harcayarak geçirdikleri her saati, bir çeşit kazanç saydıklarını görüyoruz. Oysa bu saatler, onların kendi öz hayatlarından harcanmaktadır. Cansıkıntısı, önemsenmeyecek bir bela değildir. İnsanın yüzünde nasıl da belirir! Cansıkıntısı, birbirini pek az seven insanoğlunun, yine de birbirini aramasına yol açar. Bu bakımdan, cansıkıntısının, toplumsal içgüdüye kaynaklık ettiği söylenebilir. Devlet, cansıkıntısının toplumsal bir felaket olduğunu bildiği için, karşı önlemler almaktan geri kalmaz. Bu felaket, yani can sıkıntısı, kendisinin tam karşıtı olan düşkünlük (sefalet) gibi, insanları en aşırı davranışlara sürükleyebilir. Philedelphia'da uygulanan sert ceza sistemi, cansıkıntısını öyle korkunç bir işkence aracı haline getirmiştir ki, bundan ötürü birçok mahkumun intihar ettiği bilinmektedir. Sefalet, halkı nasıl rahatsız edip durursa, cansıkıntısı da seçkinleri öyle rahatsız eder. Toplum hayatında, pazar günü, cansıkıntısını dile getirir; haftanın öteki günleri de düşkünlüğü.

*

Dante, dile getirdiği cehennemin örneğini ve konusunu, bizim gerçek dünyamızdan başka nerde arayabilirdi? Nitekim, bize çok eksiksiz bir cehennem görüntüsü sundu. Ama cenneti ve cennetin mutlu hayatını dile getirmesi gerektiği zaman, aşıl-

ması olanaksız bir güçlükle karşılaştı. Çünkü içinde yaşadığımız şu dünya ile cennet arasında, hiçbir benzerlik yoktu. Cennetteki mutlu hayatı anlatacağı yerde, atalarının, sevgilisi Beatrice'in ve çeşitli ermişlerin verdiği bilgileri iletti bize. İçinde yaşadığımız dünyanın, ne biçim bir dünya olduğu, böylece açık bir şekilde anlaşılıyor, değil mi?

*

Şu dünyayı Tanrı yarattıysa, onun yerinde olmak istemem doğrusu. Çünkü, dünyanın sefaleti yüreğimi parçalar.

Yaratıcı bir ruh düşünülürse, yarattığı şeyi göstererek ona şöyle bağırmak hakkımızdır: "Bunca mutsuzluğu ve boğuntuyu ortaya çıkarmak uğruna, hiçliğin sessizliğini ve kıpırdamazlığını bozmaya nasıl kalkıştın?"

*

İstemek, temeli bakımından acı çekmektir ve yaşamak, istemekten başka bir şey olmadığına göre, hayatın tümü, özü bakımından acıdan başka şey değildir. İnsan ne kadar yüceyse, acısı da o ölçüde fazladır. İnsanın hayatı, yenileceğinden hiç şüphe etmeksizin, var olmaya çalışmak için harcanmış bir çabadır.

ÖLÜM

İnsanların çoğunun hayatı öylesine sefil, öylesine önemsizdir ki, öldükleri zaman herhangi bir şey kaybettikleri söylenemez. Bu çeşit kimselerde, değerli bir nitelik taşıyan biricik yan, yani insanlığın genel özellikleri ise, onlar ölseler bile, öteki insanlarda var olmaya devam eder. Devamlılık, bireylerin değil, insanlığın bir özelliğidir. İnsana sonsuz bir hayat verilmiş olsaydı, durmadan yaşayacağı için, en sonunda karakterinin değişmezliği ve zekâsının dar sınırlarından ötürü, öyle bir yeknesaklık duygusuna kapılacak ve öyle tiksinecekti ki, sonunda hiçliği tercih etmek zorunda kalacaktı. Bireyin ruh ölümsüzlüğünü istemek, bir yanılgıyı sonsuz olarak tekrarlamayı istemekle birdir. Çünkü aslında her birey, özel bir yanılgı, zavallı bir şey ve var olmaması gereken bir varlıktır. Ve hayatın gerçek amacı, bizi bundan kurtarmaktır. Bunu açıkça gösteren şey, bir çok insanın, hatta bütün insanların, hayal ettikleri bir dünyada olsalar bile, mutluluğa ulaşamayacak bir biçimde yaratılmış olmasıdır. Hayal ettikleri bu dünya, düşkünlük ve acıdan sıyrılmış olsa, cansıkıntısının avucuna düşecekler ve cansıkıntısından kaçabildikleri ölçüde de düşkünlüğe, acılara, sıkıntılara, yeniden yöneleceklerdir. Demek ki, insanı daha iyi bir duruma ulaştırmak için, onu daha iyi bir dünyanın içine yerleştirmek

yetmez; asıl yapılması gereken iş, onu tepeden tırnağa değiştirmek ve o ana kadar ne ise, artık öyle olmamasını ve ne değilse o olmasını sağlamaktır.

Bütün hayat etkinliklerinin sona ermesi, bu etkinliği sürdüren gücün bir yük altından kurtuluşu gibi görünüyor. Ölülerin yüzlerinde görülen o yumuşak durulmuşluk, belki de bunu dile getirmektedir.

*

Köpeğinize bakın: ne kadar uysal, ne kadar uslu değil mi? Bu köpek, yeryüzüne gelene kadar, binlerce köpeğin ölüp gitmesi gerekti. Ama bu binlerce köpeğin ölümü, köpek İdea'sına hiç dokunmadı bile. Bu İdea, onların ölümleri ile kararmadı. Köpeğinizin, sanki bugün dünyaya gelmiş gibi canlı ve diri olması ve hiçbir zaman ölüp gitmeyecek gibi görünmesi bundan ötürüdür. Onun gözlerinde, varlığında taşıdığı ölümsüz ilke yani *archeus* pırıldamaktadır.

Peki, binlerce yıl içinde ölüm neyi ortadan kaldırdı? Ölüm köpeği ortadan kaldırmadı. Çünkü köpek, işte şurada gözlerinizin önünde ve kılına bile dokunulmamış halde duruyor. Ölümün yokettiği şey, bilincimizin güçsüzlüğünün, ancak zaman içinde algılayabildiği biçimi ve gölgesidir onun.

*

Hayatın kısa rüyasına karşılık, sınırsız zamanın gecesi ne kadar uzun!

SANAT

Her istek, bir gereksinimden, bir yoksunluktan, bir acıdan doğar; giderildiği zaman insan yatışır. Ama yatışmış bir kişiye karşılık, nice yatışmamış ve doygunluğa erişmemiş insan vardır. Üstelik, istek uzun sürer, gerekli olan şeylerin ardı arası kesilmez; oysa duyulan haz, kısa ve ölçülüdür. Yeryüzünde hiçbir şey yoktur ki, şu iradeyi yatıştırabilsin ya da belirli bir biçimde olduğu yerde durmaya zorlayabilsin. Alınyazısından kopardığımız her şey, dilencinin ayağı ucuna atılan paraya benzer: verilen sadaka, duyduğu acıların sürüp gitmesini sağlayabilmek için, dilencinin hayatını biraz daha uzatmaktan başka bir iş görmez. İşte bundan ötürü, isteklerin ve iradenin boyunduruğu altında kaldığımız; varlığımızı, bizi sıkıştırıp duran umutlara, acı çekmemize yol açan korkulara bıraktığımız ölçüde, ne durup dinlenmek ne de mutluluk söz konusudur. İster bir amacı gerçekleştirmek için canla başla çalışalım, ister bir tehlikeden sakınmak için çabalayalım, sonuç değişmez: iradenin istek ve gereklerinin başımıza açtığı belalar ne biçim olursa olsun, hayatımızı berbat etmekten ve acı çekmemize yol açmaktan başka bir sonuç vermez. Böylece, isteklerin tutsağı olan insanoğlu, İksion'un çıkrığına ebediyen bağlanmıştır; bitimsiz bir susuzluğun kemirdiği bir Tantalos'tur o.

Ama kimi zaman, dış bir gerçek, ya da iç uyumluluğumuz, bizi, bir an isteklerin bitimsiz selinden kurtaracak; ruhu, iradenin boyunduruğundan sıyıracak, iradenin yöneldiği nesnelerden uzaklaştıracak ve çevremizdeki varlıklar, *istek ve umutlarımıza* değer şeyler olmaktan çıkarak hiçbir menfaat duygusuna yer verilmeden düşünülebilen nesneler halinde görülecek olursa; o zaman isteklerin peşinden giderek gerçekleştirmeye çalıştığımız ve hiçbir zaman ulaşamadığımız iç rahatlığı boy gösterir ve huzur duygusunu bütün doygunluğuyla yaşarız. Epikuros'un, iyiliklerin en iyisi ve tanrıların bahtlılığı olarak gördüğü şey, işte bu acılardan kurtulma haliydi. Gerçekten de, böyle bir durumda, bir an için de olsa, iradenin ağır baskısından kurtulmuş, isteğin zorbalığından sıyrılmış oluruz; İksilon'un çıkrığı durur o zaman... Gün batımının, bir saray penceresinden ya da bir hapishane parmaklığı ardından görülmesinin önemi kalmaz.

*

Katışıksız düşüncenin. istek üzerindeki egemenliği; bu iç bağdaşıklık, her yerde gerçekleşebilir. Küçük nesneleri, bunca nesnellikle görebilen ve böylece düşüncelerinin ne kadar bağımsız olduğunu açıkça ortaya koyan o eşsiz Hollandalı ressamları düşünelim. Bu resimlere bakan bir kimse, duygulanmadan edemez. Bu önemsiz nesneleri, bunca dikkatle canlandırabilmesi için, sanatçının ruhça ne kadar dingin ve yatışmış bir halde bulunması gerektiğini düşünmekten alamaz kendini, Üstelik, kendisine dönünce, günlük hayatının endişeleri ve istekleri yüzünden karmakarışık ve anlaşılmaz hale gelen duyguları ile bu dinginliğe erişmiş ressamların ruh hali arasında ne büyük bir fark olduğunu daha iyi görür.

*

Nesnelerin çekiciliği, bize dokunmadıkları ölçüdedir. Hayat hiçbir zaman güzel değildir; güzel olan, hayat üzerine yapıl-

mış betimlemelerdir sadece. Özellikle, şiirin ışığı bu görünüşleri aydınlatıp ışıttığı zaman ve yaşamanın ne olduğunu bilmediğimiz gençlik yıllarında kavrarız bunu.

*

Kaçamak esini yakalamak ve onu mısralara dökerek tenleştirmek, lirik şiirin işidir. Lirik şairin dile getirdiği şey, insanlığın en iç varlığıdır. Geçip gitmiş milyonlarca kuşağın ve gelecek kuşakların, belli koşullar içinde her zaman duydukları ve duyacakları şeyleri dile getirmek ve onlara, aslına uygun canlı bir anlatım kazandırmak şiirle kabildir. Şair, evrensel insandır: bir insanın yüreğini kabartan bütün duygular, insan doğasının her koşul içinde duyduğu ve ortaya koyabildiği bütün şeyler, ölümlü bir insanoğlunun gönlünde yer etmiş olan ve oluşup duran bütün izlenimler, onun kendi öz alanıdır. Bundan ötürü şair, şehveti de, mistik duyuşu da anlatabilir. Angelus Silesius ya da Anacreon olabilir; trajediler ya da komediler yazabilir. Yatkınlığına ya da ruhsal durumuna göre, soylu ya da bayağı duyguları dile getirebilir. Soylu, yüce, ahlâktan yana, dindar, Hıristiyan olmasını; kısacası şu ya da bu olmasını ona kimse söyleyemez. Çünkü şair, insanlığın aynasıdır ve insanlığın ne duyduğunu, aslına uygun bir biçimde gösterir insanlığa.

*

Trajedinin eğilimi ve son amacı, bizi; razı olmaya yöneltmek, yaşama iradesini olumsuzlayacak hale getirmek olduğu halde, komedi, bunun tam tersine, yaşamaya yöneltir ve yüreklendirir bizi. Gerçi komedinin de, bütün öteki hayat betimlenimleri gibi, gözlerimizin önüne bir yığın acıyı ve iğrençliği serdiği doğrudur. Ama komedi, bütün bunları geçici kötülükler gibi gösterir bize. Sonunda, hepsinin, neşe ile biten şeyler olduğunu, her zaman yengi kazanan umutlar gibi görülmeleri gerektiğini anlatır. Bundan başka, hayatın sayısız terslikleri

arasından sadece gülünebilecek ve neşelenmeye yol açacak yanları seçer. Böylece, koşullar ne olursa olsun, sevincimizi ve iyimserliğimizi sağlamak ister. Bütün olarak ele alındığı zaman, hayatın çok iyi olduğunu ve herşeyden önce, eğlenilecek garip bir yanı bulunduğunu ileri sürer. Ne var ki, daha sonra neler olup bittiğini görmememiz için, mutlu ve sevinçli bir olayla perdeyi kapamak gerekir. Oysa trajedi, artık başka bir olayın ortaya çıkamayacağı biçimde sona erer.

*

Müzik, hiçbir zaman fenomeni (görünüşleri) dile getirmez. Müziğin dile getirdiği şey, bütün fenomenlerin iç özü ve kendinde varlığıdır; Yani iradenin ta kendisidir.

Bundan ötürü, müziğin belli bir neşeyi, şu ya da bu hüznü, şu ya da bu tutkuyu, içrahatlığını dile getirdiği söylenemez. Müzikte dile gelen şey, her çeşit ruhsal dürtünün ve koşulun dışındaki genel ve soyut özdür. Ve müzikte, bu soyut özü, kolaylıkla ve eksiksiz bir biçimde kavrarız.

*

Melodinin yaratılması, insan duyarlılığının ve iradesinin en derin sırlarının keşfedilmesi, dâhinin gerçekleştirdiği temel iştir. Dehanın çalışması, burada her yerdekinden daha bağımsız, daha kendiliğinden, daha bilinçsizdir. Burada gerçek bir esin söz konusudur. Olumlu ve soyut şeylerin önceden edinilmiş bilgisi, yani fikir, sanatın her alanında olduğu gibi, müzikte de yetersizdir. Çünkü müzikçinin dile getirdiği şey, dünyanın en iç özü ve en derin bilgeliktir. Müzik bunları kendisinin de kavrayamadığı bir dille anlatır. Bu bakımdan, uyandığı zaman hakkında hiçbir şey bilmediği nesneler üzerine sorulanlara şaşırtıcı cevaplar veren bir uyurgezere benzer.

Müziğin özü üzerinde uzun zaman düşündükten sonra, artık, bu sanattan zevk duymanın en tatlı bir haz olduğunu söy-

leyebilir ve bu hazzı tatmanızı öğütleyebilirim, size. İnsan ruhunu daha dolaysız ve daha derin biçimde etkileyen bir başka sanat yoktur. Çünkü hiçbir sanat, dünyanın gerçek özünü, müzik gibi dolaysız ve derin bir biçimde dile getiremez. Güzel ve yüce melodiler duymak, ruhu yıkamak gibidir; insanı bütün pisliklerden, bütün zavallılıklardan ve bayağılıklardan arıtır.

AHLÂK

Tıpkı deha gibi, erdem de öğretilemez. Erdem konusunda edinilen bilgi kısırdır; sanat konusundaki teknik yanlar gibi, sadece bir araç olarak kullanılabilir. Ahlâk felsefelerimizin ve ahlâk sistemlerimizin, erdemli, yüce ve ermiş insanlar yaratacağını sanmak; estetik üzerine yazdığımız kitapların, şairler, heykeltraşlar, ressamlar ve müzisyenler yaratacağını sanmak kadar saçmadır.

*

İnsanların hareketleri, üç temelden kaynaklanır. Bu temellere dayanmaksızın üzerimizde etkili olabilecek bir güç düşünülemez. Bunların birincisi bencillik (kendi iyiliğinden başka şey düşünmez ve sınırsızdır), ikincisi kötü ruhluluk (başkasının kötülüğünü ister ve gaddarlığa kadar varabilir), üçüncüsü de acımadır. Acıma, başkasının iyiliğini istemektir ve iyilikseverliğe, ruh yüceliğine kadar ulaşabilir. İnsan davranışlarının hepsi, bu üç temelden birine ya da aynı zamanda ikisine bağlanabilir.

Bencillik öylesine tiksindiricidir ki, bu utanç verici hali saklamak için, nezaket dediğimiz şeyi icat etmişizdir. Ama yine de bu konuda başarıya ulaştığımız söylenemez. Bencillik, hayat-

taki sayısız tasarılarımızı gerçekleştirebilecek bir fırsatla karşılaştığımız zaman, ne kadar belli etmemeye çalışırsak çalışalım, kendini yine de açığa vuran bir güçtür. Birisiyle karşılaştığımız zaman aklımıza gelen ilk düşünce, bu adamın belli bir konuda bize yararlı olup olamayacağıdır. Yararlı değilse, değer vermeyiz ona.

Bencillik, özü gereği sınırsızdır. İnsanın bir tek mutlak isteği vardır sadece; bu da, her acıdan hatta her yoksunluktan sıyrılmak ve elden geldiğince mutlu ve rahat olmak; elden geldiğince haz duymaktır. Ama zevk ve haz duydukça, bu zevk ve hazları daha değişik daha ince hale getirmekten de geri kalmaz insan. Bencilliği ile gerçekleşmesini istediği şeyler arasına dikilen her engel, öfkesini ve nefretini körükler; hemen ezilmesi gereken bir düşman gibi görünür.

*

Acıma, vicdanın inkâr edilmez bir özelliğidir. Acımanın, vicdanla doğrudan doğruya ilintili olduğunu ve onun özünden geldiğini söyleyebiliriz. Bu duygu, doğanın, dolaysız, kendiliğinden ve yabancılaştırılamaz bir ürünüdür. Her yerde ve her zaman görülür. Acımayı duymayan kimse, insanlığın dışındadır. Hatta, insanlık sözcüğü bile, acıma sözcüğüyle eş anlamlı olarak kullanılır.

*

Her çeşit ahlâklılığın temeli olan acıma, hayvanları da koruyucu bir nitelik taşır. Oysa, başka birtakım Avrupa ahlâk sistemlerinde, hayvanlara hiç önem verilmez ve onlara karşı herhangi bir sorumluluk duyulmaz. Hayvanların, bu konuda hiçbir haklarının olmadığını ileri sürmek ve onlara karşı davranışlarımızın ahlâksal bir değer taşımadığını sanmak, Avrupa'nın insanı rahatsız eden bir kabalığıdır ve kaynağı da Judaizm'dedir.

Judaizm'e kapılmış şu Batılılara, hayvanları küçük gören

şu beylere, kendileri nasıl analarının memesini emdilerse, bir köpeğin de anasının memesini emerek büyüdüğünü hatırlatmak isterim.

Hayvanlara karşı duyulan acıma, karakterin iyiliği ile öylesine ilintilidir ki, hayvanlara kötü muamele eden bir kimsenin iyi bir insan olduğu görülmemiştir.

*

Dinsel düşüncelerden doğan her çeşit iyi hareketin, bir ödül beklendiği için ya da bir cezadan korkulduğu için yapıldığını söylemek ve bu çeşit hareketlerin tam anlamıyla ahlâksal sayılmayacağını ileri sürmek kabildir. Ama buna karşılık, her yerde ve her ulusta, hayatın her durumunda, her çeşit kargaşada ve önemsiz olayda, acıma duygusunun iyi sonuçlarını nasıl ortaya koyduğunu; haksızlıkları nasıl önlediğini ve ödül alma düşüncesi söz konusu olmaksızın iyi davranışlara nasıl yol açtığını gören kimse, katışıksız ahlâk değerinin, bu duyguda bulunduğunu nasıl kavramaz?

SELAHÂTTİN HİLAV

SCHOPENHAUER'İN FELSEFESİ

Yaşamöyküsü ve yapıtları

Schopenhauer, çağının en büyük felsefeci-yazarı olarak ün kazanmıştır. Felsefeden çok edebiyat alanında önemi olduğunun sık sık ileri sürülmesi, bunun bir kanıtıdır. Ama doğru bir görüş değildir bu. Bir filozof olarak Schopenhauer'ın, Kant'tan sonra gelenler arasında ön sırada yer aldığını söyleyebiliriz. Çağdaşı olan filozoflardan bazıları, sistem kurmak ve kapsayıcılık bakımından onu aşmışlardır. Ama, felsefenin temel ve en önemli sorunlarını canlı, açık ve derin olarak kavramak açısından Schopenhauer'ın kimi zaman onları geride bıraktığı söylenebilir. Gerçekten de, şiirsel sezgi ile gerçekçi ve külyutmaz bir gözlem yeteneğini, çok zengin ve sindirilmiş bir kültürle kaynaştırarak parlak ve çarpıcı bir üslupla yazan Schopenhauer; bilgikuramı, gerçekçiliğin özü ve doğası, güzelliğin ve iyiliğin anlamı gibi kuramsal sorunlarda da, özgün bir düşüncenin ürünü olan açıklamalar getirmiştir.

Eleştirmenler, Schopenhauer'ın düşünce tarzının, genellikle Avrupa felsefesinden farklı olduğu üzerinde durmuşlar; Doğu düşüncesinde ağır basan "dünyadaki kötülük" sorununun onu her şeyden fazla ilgilendirdiğini söylemişlerdi. Gerçekten de, onun felsefesi, yaşamdaki ve insanın içindeki kötülükten sıy-

rılmaya yönelik bir çaba olarak görülebilir. Bu kötümser felsefenin ahlâk alanında ileri sürdüğü öğreti, Schopenhauer'ın kendisinin de belirttiği gibi "dünyadan kaçmaya" yönelik dinlerin görüşlerine yakın düşer. Ama Schopenhauer'a göre, ahlâksal davranış ve kötülükten sıyrılma çabası, dinlerde olduğu gibi, "ötedünya", "cezalandırma" ya da "ödüllendirme" ilkeleri üzerinde temellendirilemez. Bu bakımdan onun felsefesi, yaygın, yüzeysel ve sıradan din yaşamının ve inançlarının eleştirilmesini de içinde taşır. Ve Schopenhauer'ın düşüncesi, dine ve genellikle kalıplaşmış toplumsal değerlere yönelen köklü bir eleştirme olması bakımından, çağdaş düşünceyle canlı bir ilinti kurar. Bu ilinti özellikle Nietzsche aracılığıyla kendini göstermiştir.

Schopenhauer, yaradılıştan kötümserdir; yaşamın anlamsızlığı, boşunalığı, insan varoluşunun acılı yanı, sürekli olarak kendini duyurur ona. Bu deneyimi irdelemek, ona ilişkin apaçık bir görüş ortaya koymak Schopenhauer'ın temel çabasıdır. Benliğine duyduğu şeyi, yani sürekli doyum vermeyen her isteği, sevilen ve istenen her yeni şeyin elde edilmesi için harcanan çabayı, evrenin tümünü kapsayan ve onu özünde bulunan bir gerçek olarak görür. Kötümserliği, kendi yaşamının güç olmasından, başına tatsız olaylar gelmesinden kaynaklanmaz. Kendisinin de belirttiği gibi, insanların en talihlileri arasında yer alan bir kimsedir Schopenhauer. Yaşamak için, istemediği bir işi yapmak zorunda kalmamıştır. Bu özgürlüğü de babasına, Danzig'li zengin tüccar Heinrich Floris Schopenhauer'a borçludur.

Arthur Schopenhauer, 22 Şubat 1788'de Danzig'de doğdu. Annesi ve babası Hollanda asıllıydı. Annesi Johanna Schopenhauer, romancı olarak ün kazanmıştı; kızkardeşi Adele de edebiyat alanında yetenekli olduğunu göstermişti. Kendi durumundan yola çıkıp bir genelleme yapan Schopenhauer; kafalı erkeklerin, karakterlerini babalarından, zekâlarını da annele-

rinden aldıklarını söylemişti. Ama annesiyle geçinemiyordu. "Bir evde iki dâhi olmaz" diyen annesi, oğluna soğuk davranıyordu. Kocasının ölümünden sonra, "serbest aşk hayatı" yaşamak için, bu işe elverişli bir yer olan Weimar'a gitmişti. Annesinin bu davranışı, bazı yazarlar tarafından, Schopenhauer'ın kadınları küçümsemesinin ve kıyasıya eleştirmesinin nedeni olarak görülmüştür. Annesi oğluna şöyle yazıyordu: "Çekilmez ve kasvetli bir insansın; kendini beğenmişliğin, bütün iyi niteliklerini gölgeliyor ve başka insanlarda kusur bulma eğilimini önleyememen de, bu nitelikleri işe yaramaz şeyler haline getiriyor." Böylece, anne ve oğul ayrı yaşamaya karar verdiler. Schopenhauer, annesini, verdiği davetlerde sadece bir yabancı gibi ziyaret ediyordu. Goethe'nin, Schopenhauer'dan söz ederken gelecekte çok ünlü bir kimse olacağını annesine söylemesi ise, bardağı taşıran son damla oldu. Sert bir kavga sonunda annesi, Schopenhauer'ı merdivenden aşağı yuvarladı. Bunun üzerine filozof da, gelecek nesillerin ancak kendisi dolayısıyla annesini hatırlayacağını söyleyerek intikam aldı ondan. Çok geçmeden de Weimar'ı terk etti ve bundan sonra yirmi dört yıl yaşayan annesini bir daha görmedi.

İntihar ederek yaşamına son veren babası (babaannesi de delirdikten sonra ölmüştü), Schopenhauer'ı başarılı bir tacir ve bir hayat adamı olarak yetiştirmek istedi. Başlıca Avrupa dillerinde benzer bir biçimde telaffuz edildiği için "Arthur" adını vermişti ona. Schopenhauer, küçük yaşta Fransa'ya gönderildi ve bu ülkede 1797'den 1799'a kadar kaldı. Döndüğünde, Fransızcayı, Almancayı unutacak kadar iyi öğrenmişti. 1803 ve 1804 yılları arasında da İngiltere'de, Fransa'da, İsviçre'de ve Avusturya'da bulundu. Bağımsız bir cumhuriyet olan Danzig, 1793'te Polonyalıların eline geçince, bu olaya üzülen babası Hamburg'a yerleşti. Schopenhauer burada bir tüccarın yazıhanesine verildi (1805). Ama ticaret yaşamına dayanamayacağını anlayarak 1807'de resmi bir okula girmek için annesinden

izin istedi. Böylece, daha önce gördüğü modern eğitimden sonra klasik öğrenime başlamış oldu. Bu öğrenimi Gotha ve Weimar'da devam etti. 1809'da tıp öğrencisi olarak Göttingen Üniversitesi'ne girdi. Tıp öğrenimini, hekimlik yapmak için değil, bilimsel bilgiler elde etmek için seçmişti. 1810'da felsefe fakültesine geçti. Derslerini izlediği Kantçı G. E. Schulze'nin etkisinde kaldı. Onun, Aritoteles ve Spinoza'dan önce Platon ve Kant'ı okuyup öğrenmesi konusundaki öğüdüne kulak verdi ve bundan hiçbir zaman pişmanlık duymadı. 1811'den 1813'e kadar Berlin'de bulundu. Fichte'nin ünü bu kente çekmişti Schopenhauer'ı. Ama bu filozofun tumturaklı ve karanlık felsefesinden hoşlanmadı. 1813'te, *Yeter Neden Önermesinin Dört Çeşit Kökü (Die vierfache Wurzel des Satzes vom zu reichenden Grunde)* adlı teziyle Jena Üniversitesinde doktorasını verdi. Kant üzerine yaptığı çalışmaların ilk verimiydi bu. Bu arada Weimar'da Goethe ile tanıştı ve onun renk kuramını benimseyip geliştirdi. *Uber das Sehen und die Farben (Görünüm ve Renkler Kuramı),* bu çalışmalarının sonucu olarak 1816'da yayımlandı. Kafasında oluşmaya başlayan sistemini ortaya koyma tutkusuna kapılmıştı artık. Nitekim başyapıtı *Die Welt als Wille und Vorstellung (İrade ve Tasarı Olarak Dünya)*, 1818 yılının bitiminden önce baskıya hazırdı ve 1819'da basıldı. Böylece, en erken olgunluğa ulaşmış filozoflar arasında yer alıyordu Schopenhauer. Çünkü otuzuna gelmeden tamamladığı bu kitabıyla, bütün sisteminin ana çizgilerini ortaya koymuştu. Daha sonra düşüncelerini bir iki doğrultuda geliştirmiş, ama daha çok, temel görüşünü yeni alanlara uygulayarak ayrıntılara inmiş, somutlaştırmış, doğrulamış ve pekiştirmişti. Bundan ötürü, kendisini tekrarlamadığını sandığı zaman yanılıyordu Schopenhauer. Gerçekte, temel görüşlerini, sayısız dile getiriş içinde tekrarlıyordu. *İrade ve Tasarım Olarak Dünya*, hemen hiçbir yankı uyandırmamış ve Schopenhauer'ın beklentileri boşa çıkmıştı. Üniversite profesörlerinin düşmanlığından ötü-

rü böyle olduğunu düşünen Schopenhauer, daha sonra bu kimselere sürekli olarak saldırdı. Hegel okulunun resmi temsilcilerinin, Hıristiyanlığı savunuyormuş gibi görünerek mevki elde etmekten başka şey düşünmediklerini ve kendilerinden farklı düşünen herkese düşman olduklarını söyleyip duruyordu. Oysa Schopenhauer, bir komployla karşı karşıya değildi. Yapıtının yayımlandığı günlerde, Hegel'de doruğuna ulaşan Alman İdealizmi, düşünce dünyasında egemenlik kurmuştu. Almanya siyasal umutlarla doluydu ve geleceğe güvenle bakıyordu. Oysa Schopenhauer, devlete de, ilerlemeye de inanmıyordu. 1848 devriminin başarısızlığa uğraması, bu umutları ve coşkuyu silip süpürünce, Schopenhauer'ın felsefesinin kavranıp benimsenmesi için elverişli bir ortam doğdu. Beklediği ün ve hayranlık, yaşamının son yıllarında belki de umduğundan daha büyük ölçüde gerçekleşti.

Başyapıtının başarısızlığa uğramasından sonra Roma'ya ve Napoli'ye gitti. Dönüşünde, Berlin Üniversitesi'nde sınav verip doçent oldu. Vereceği derslerin saatlerini, Hegel'in derslerine rastgelecek biçimde seçti. Öğrencilerin, Hegel'in derslerini bırakıp kendi derslerine geleceklerini sanıyordu. Ama bu umudu boşa çıktı. Ancak dokuz öğrenci onu dinlemeye gelmişti. İstifa etti ve Hegel'e daha ağır saldırılarda bulunarak intikam almaya çalıştı. 1831 yılında Berlin'de kolera salgını başlayınca (Hegel bu salgında ölmüştür) Frankfurt'a yerleşti. Ölümüne kadar (21 Eylül 1860) burada yalnız yaşadı.

Kitabının hiçbir yankı uyandırmaması, zaten hırçın ve işkilli olan Schopenhauer'ı daha huysuz bir kişi haline getirmiş, ama düşünür yanını düş kırıklığına uğratamamış, yaratıcılığını köstekleyememişti. Gerçekten de Schopenhauer'ın büyük yapıtları, üz kazanmasından önce yazılıp bitirildi. Kurduğu sistemi doğrulayan yeni buluşları büyük bir uyanıklıkla ve yakından izliyordu. Metafiziğinin son bilimsel buluşlarca doğrulandığını göstermek amacıyla 1836'da *Über den Willen in*

der Natur'u (*Doğadaki İrade Üzerine*) yazdı. 1837'de bitirdiği *Über die Freiheit des menschlichen Willens (İnsansal İradenin Özgürlüğü Üzerine)*, Norveç Kraliyeti Bilim Akademisi'nin ödülünü 1839'da kazandı. Bunu ve Danimarka Kraliyet Derneği'nden 1840'ta ödül alamamış olan *Über das Fundament der Moral (Ahlâkın Temeli Üzerine)* adlı denemesini, *Die beiden Grundprobleme der Ethik (Ahlâkın İki Temel Sorunu)* başlığı altında 1841'de yayımlandı. Gerçek anlamda ün kazanmasını sağlayan iki ciltlik denemeleri *Parerga und Paralipomena*'nın (harfi harfine çevrilecek olursa *"Yan Ürünler ve Geri Kalanlar"*, denebilir) yayın tarihi ise 1851'dir. Daha önce de belirtildiği gibi, *İrade ve Tasarım Olarak Dünya*'dan sonra yazdıkları, temel görüşlerinin köklü bir değişikliğe uğramadığını gösterir. Bunlar, titizlikle yapılmış genişletmeler, geliştirmeler ve uygulamalardır.

Schopenhauer, bir filozofun yaşamöyküsü ve kişiliği ile yapıtı arasında ilinti kurmaya kalkışmanın doğru olmadığını düşünüyordu. Ama kendisini eleştirenler bu konuya sık sık değindikleri için, karakteri üzerinde biraz durmamız gerekir.

Schopenhauer, daha genç yaşlarında, ten zevklerine düşkün bir kimse olarak yaşamaya başlamış; eğlenceye, bohemliğe, cinselliğe düşkün bir kimse olarak davranmıştı. Bunun yanı sıra bencil, kendini beğenmiş, herhangi bir şeye kolayca inanmayan ve kapılmayan işkilli ve evhamlı bir kimseydi. Pipolarının çalınmasından korktuğu için onları kilit altında tutuyor, yatağının başucuna dolu bir tabanca koyarak uyuyor, berberin usturasına boynunu teslim edemediği için dışarda traş olmuyordu. En kızdığı ve dayanamadığı şeylerden biri de gürültüydü. Bu konuda şöyle yazmıştır: "Bir kimsenin rahatsız olmadan dayanabileceği gürültü niceliği, onun zihinsel yeteneğiyle ters orantılıdır." Büyüklüğünün kabul edilmediğini, hakkı olan başarının ve ünün elinden alındığını düşünüyor; bu konuda marazi bir duyarlık gösteriyordu. Ahlâk öğretisinin amacı olan

dünyadan el etek çekmek, doğal eğilimlerden uzaklaşmak ve isteklerden yüz çevirmek ile kendisinin bu kurallara karşıt olarak davranması arasında apaçık bir çelişki vardı. Ama Schopenhauer, bunu ısrarla ortaya koyanlara gülüyor ve bir ahlâkçının sadece kendisinin sahip olduğu erdemleri örnek göstermesinin saçma olduğunu söylüyordu. Ona göre böyle bir iddia, bir heykeltraşın kendisinin, yarattığı yapıtlardaki güzelliğe sahip olmasını istemek kadar anlamsızdı. Ahlâk felsefesi de öteki felsefe kolları kadar kuramsal bir nitelik taşıyordu. Schopenhauer'ın karakteri ve yaşamı ile dünyadan kaçış ve kurtuluş ilkesi üzerine temellenen ve Buddhacılığa yaklaşan ahlâk öğretisi arasındaki çelişki, her şeyden önce doğruyu aramasıyla, doğruya tutkun bir kimse olmasıyla açıklanabilir. Başka bir deyişle, yaşadığı bu çelişki ve uyumsuzluk, insanoğlunun sıyrılamadığı aldanışları ve yalanları, büyük bir cesaretle görmesine ve göstermesine yol açmıştır denebilir. Schopenhauer'ın felsefesinin canlı ve ilginç yanı da buradan kaynaklanmaktadır. Bundan ötürü, yaşamı ve düşüncesi arasındaki çelişki üzerinde soyut bir biçimde ısrarla durmak, bu çelişkinin somut düşünce alanında onu özgün görüşlere nasıl götürdüğünü görmemeye, felsefesinin değerli ve geçerli yanını gözden kaçırmaya yol açabilir.

Schopenhauer felsefesinin ayırt edici ve özgür yanı, dünyayı anlamlı bir şey olarak görmemesi; dünyanın, anlamlı bir dünya olmadığını ileri sürmesidir. Dünyanın temelinde bir akıl; kendini yavaş yavaş ve gittikçe zenginleştirerek gerçekleştiren ve özü anlam olan ve sonunda bilinç haline gelen bir tin (Geist) bulunduğunu söyleyen Hegel'e bu bakımdan, tam olarak karşıttır Schopenhauer. Bundan ötürü, "gerçek olan akla uygundur; akla uygun olan da gerçektir" diyen ve hem varlığın hem de insanın taşıdığı anlamı büyük bir sistem içinde felsefe bakımından yorumlamaya yönelen Hegel'in tam tersine Schopenhauer, anlamsız bir dünyada insana "yolunu buldurtmak"[1], kötü

[1] M. Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, 1980, s. 449.

ve varolmaya değmez bir dünyada, bir yaşama olanağı yaratmak ister.

Kant'ın Eleştirilmesi

Schopenhauer da tıpkı Fichte gibi Kant'ın *Katışıksız Aklın Eleştirilmesi*'nden yola çıktığını söyler, ama Kant'ı eleştirir ve tek yanlı bir yorumu doğrultusunda geliştirmeye çalışır. Schopenhauer'a göre, Kant'ın felsefeye yaptığı en büyük katkı, fenomenler (duyularla algıladığımız görünüşler) ile bunların arkasında bulunan kendinde-şey arasında bir ayırım gözetmesi ve bunu belirleyip ortaya koymasıdır. Bilindiği gibi Kant, bütün gerçekliği (dünyayı), öznenin yapısındaki kalıplar, biçimler (formlar) aracılığıyla algıladığımızı; gerçeğe, bu kalıpların biçim verdiğini ve onu bir kavranabilir nesne durumuna ancak bu formlar aracılığıyla getirdiğini ileri sürüyordu. Başka bir deyişle, bütün bilgilerimiz (burada Kant'ın özellikle göz önünde tuttuğu bilimsel bilgidir), insan öznesindeki formlara *göre*, yani onlara bağımlı olarak oluşur. Bundan ötürü biz ancak *görünüşleri* (fenomenleri) bilebiliriz; onların arkasında ve bizden bağımsız olan şeyi; kendinde-şeyi, mutlağı bilemeyiz. Yani bilgimiz, *bize-göre* bir bilgidir. Kant, öznenin bilgi oluşturan bu formlarının, duyu yetimizde zaman ve mekân; anlayışgücümüzde ise on iki kategori olduğunu söylüyordu. Böylece Kant, duyulara ve dolayısıyla özneye bağlı olmayan, ona göre olmayan gerçek varlığı, mutlağı, kendinde şeyi bilebileceğimizi ileri süren ve bu konuda çeşitli açıklamalar getiren akılcı metafiziğe kesin bir sınır koyuyordu.

Schopenhauer da, zaman ve mekân içindeki dünyanın, yani zaman ve mekân bakımından kavranan dünyanın, öznenin bir algılaması, bir tasarımı olduğunu, yani özneye bağlı olduğunu söyledi. Bundan ötürü felsefesini, "dünya, benim tasarımım-

dır" sözüyle başlattı. Başka bir deyişle Schopenhauer, duyularınızla ve mekân-zaman kalıpları içinde algıladığımız evrenin bir bağımsızlığı, kendi başına bir varlığı olmadığını; ancak *algılandığında var olduğunu* ileri sürüyordu. Ayrıca bu görünüş dünyasının, yani fenomen dünyasının bir kaynağı ve dayandığı bir töz olması gerektiğini; yani bir kendinde-şeyin, bir mutlak gerçeğin bulunması gerektiğini de söylüyordu. Schopenhauer, buraya kadar Kant felsefesiyle aynı görüşü paylaşıyordu. Ama ona göre, duyularımızdan bağımsız kendinde-şeyin irdelenmesinde, Kant iki önemli yanlış yapmıştı. Bunların birincisi, Kant'ın, kendine-şeyi, bir kendinde-nesne, yani nesnel olarak var olan bir tikel şey olarak görmesiydi. Oysa, Kant'ın kendi söylediklerine göre, özne ile nesne arasındaki ilinti ve tek tek, yani tikel varolanların temeli (zaman ve mekân), algı etkinliğine bağlı olan bir şeydi. Bundan ötürü, nesnenin, yanlızca duyu yetisinin formları (kalıpları) açısından değil, her bakımdan özneye bağlı olduğunu; onun tarafından koşullanmış olduğunu söylemek gerekirdi; Kant bunu söylemeyerek gerçek öğretisini çarpıtmıştı.

Kant'ın ikinci yanlışı, kendinde-şey ile fenomenler arasındaki ilintiyi, neden ile etki arasındaki ilinti olarak görmesiydi. Oysa yine Kant'ın kuramına göre, nedensellik, salt bir öznel kategoriydi ve öznenin algı dünyasının ötesine uygulanamazdı; yani özneye göre olan dünyayı aşan bir ilinti olarak görülemezdi. Schopenhauer'a göre, gerçek kendinde-şey, varlığı kendinden kaynaklanan, yani varlığını kendinden alan bir nesne olamazdı; kendinde-şey, bir İradeydi yalnızca ve bu İrade, bilinçli ya da kişi olarak düşünülebilecek olan bir İrade değildi; kör ve bilinçsiz bir Güç'tü. Gerçek töz ve mutlak varlık, yani öznenin formlarına bağlı olmayan, onunla koşullanmamış bir varlık olan bu İrade vardı yalnızca; bütün öteki varolanlar, bütün evren, onun belirimlerinden (tezahürlerinden), ortaya çıkışlarından, nesneleşmelerinden başka şey değildi. Tek

tek olma, yani tikellik yalnızca tasarımda, yani fenomenlerde söz konusu olduğuna göre, varolanların tümünün öncesiz-sonrasız tözü olan bu İradede, farklılaşma ve ayrılıp bölünme diye bir şey söz konusu olamazdı. Bundan ötürü İrade,"tek ve bütün"dü. [2]

Demek ki, dünyanın özneye bağlı olmasını ileri sürmesi açısından, yani idealist yanı bakımından Schopenhauer'ın sistemi, Kantçı bir sistemdi. Ama bu sistem, özne dışında bir mutlak gerçeklik, tüm varlığı kuşatan bir kendinde-şey, yani nesneleşerek dünya halinde görünen bir irade olduğunu ileri sürmesi, yani felsefesel gerçekçilik yanı bakımından da, Giordano Bruno'nun ve Spinoza'nın sistemlerine yaklaşan bir "tümtanrıcılık"tı. Ne var ki, Kant'ın idealizmini yorumlarken, *Katışıksız Aklın Eleştirilmesi*'nden hayli ayrılıyordu Schopenhauer. Kant'ın, bilgimizi oluşturan kategorileri inceden inceye temellendirmesini ve çıkarsamasını bir yana atarak, bu kategorilerin hepsini nedensellik kategorisine indirgiyordu. Ayrıca bununla yetinmeyip, Kant'ın bilginin düzenleyici ilkeleri olarak ortaya koymaya çalıştığı ve karmaşık kanıtlarla temellendirmeye yöneldiği aklın idelerini (kavramlarını) da kabullenmiyordu. Üstelik, nedenselliği de, zaman ve mekânla eşgüdüm içine koyarak duyu yetimizin bütün deneyimlerden önce gelen bir formu, yani *a priori* bir formu olarak görüyordu sadece. Böylece Kant'ta düşünceye verilmiş olan kendiliğindenlik ve etkinlik, Schopenhauer'da, bir yana bırakılıyordu; bilgi Kant'ta olduğu gibi, anlayışgücü, deneyim ve algıdan çok, doğrudan doğruya duyumlanabilir olana indirgeniyordu. Başka bir deyişle, bütün düşüncelerimizin ve kavramlarımızın kaynağının, duyum olduğunu söylüyordu Schopenhauer. Bu açıdan ele alındığında, onun felsefesinin tam olarak bir duyum ve algı felsefesi olduğunu; bilgikuramının bu temele dayandığını söyleyebiliriz. Böylece Schopenhauer, Fichte'nin izlediği doğrultunun tam

[2] A. Schwegler, *A History of Philosophy*, New York, 1899, s. 429-30.

tersinde gerçek Kant'çı düşünceden, onun kadar uzaklaşmış oluyordu. Schopenhauer'ın estetik ve ahlâk kuramları ise, irade öğretisi üzerinde temellenmişti. Bunların birincisi, kendisinin de söylediği gibi Platon'un, ikincisi ise, Buddha'cı görüşlerin etkisinde oluşmuştu.

Tasarım Olarak Dünya

Schopenhauer'ın bilgikuramı ve varlık felsefesi, "dünya benim tasarımımdır" ve "öznesiz nesne yoktur" sözlerinde dile getirilmiş ve özetlenmiştir. Tek tek varlıkların, varolanların, duyumlar aracılığıyla bilinen fenomenlerden başka şey olmadığını ileri süren bu görüş, Yeniçağ filozofları arasında yaygındır ve en keskin biçimiyle Berkeley tarafından dile getirilmiştir. Schopenhauer da, Berkeley'e çok şey borçlu olduğunu açıkça söyler. Ama idealist filozofların çok önemli bir noktada yanıldığını da belirtir. Ona göre idealistler, dünyanın, yani tek tek varlıkların fenomen olmaklığını öznellikle özdeşleştirdikleri için yanılmışlardır. Tasarım, onların sandığı gibi tamıtamına öznel değildir. Tasarım, nesnel olarak var olan bir şeyin zihnimizdeki bir simgesi, yani öznel bir simgesi de değildir. Özneде ortaya çıkan ve nesnel karşılığı olmayan bir değişim, bir etkilenim de değildir. Tam tersine, özne ile nesnenin bağlantısı yalnızca tasarımda *bulunur*. Özne ve nesne, karşılıklı bağıntı (bağlantı) içinde bulunan iki parçadır ve tasarım onların birliğidir. Bundan ötürü, "öznesiz nesne yoktur" sözü ne kadar doğruysa, "nesnesiz özne yoktur" sözü de o kadar doğrudur. Fenomen ya da tasarım sözcüğü, özneyi de nesneyi de, birbirinden farklı ama özünde içerdiği iki terim olarak kapsar. Başka bir deyişle, öznenin nesneye bağıntısı (ilişkisi), fenomen dünyasının, görünüşün temelidir. Çünkü hem özne hem de nesne, sonsuz tözden yani iradeden kaynaklanır ve onun belirimle-

ridir. Buna karşılık kendinde ele alındığında (yani belirimleri bakımından, fenomenler dünyası bakımından ele alınmadığında), bu sonsuz töz, yani irade, özne de değildir nesne de değildir. Dünya *benim* tasarımımdır, ama *ben* tasarımlar edindiğim sürece *varımdır*.

Öznenin ve nesnenin eşit olarak temeli oluşturdukları düşüncesine dayanarak Schopenhauer, maddeciliğin de idealizmin de yanlış olduğunu ileri sürer. Maddecilik, nesnenin özneyi ortaya çıkardığını; idealizm ise öznenin nesneyi ortaya çıkardığını ileri sürmektedir. (Örneğin Fichte'de, Ben'in dışındaki her şey yani Ben-olmayan, Ben'den türer, onun bir ortaya koyuşu, yaratışıdır.) Maddecilik yalnıştır; çünkü bilen özneyi, ancak bu öznenin bilişinden kaynaklanarak var olan (varlığını ondan alan) ve bu bilişe göre (bu bilişe bağlı olarak) var olan şeyle açıklamaya çalışmaktır. Ayrıca maddecilik, dolayımsız olanı dolayımlı olana; daha fazla bilineni, daha az bilinenle açıklamaya çalışması dolayısıyla da yanlıştır. İdealizm de yanlıştır, çünkü, ileri sürdüğü nedensel ilinti (yani, öznenin nesneyi ortaya çıkarmış olması), ancak açıklaması gereken şey dolayısıyla, yani öznenin nesneye bağıntısıyla (tasarımla) olanaklı olan bir şeydir. Demek ki Schopenhauer'a göre, özne ve nesne (zihin ve madde) karşılıklı olarak birbirine bağlıdır (bağıntı içindedir). Özne ve nesne, farklı yanlardan görülen bir ve aynı şeydir. Felsefesel açıdan ele alınan dünya, düşünce ve yer kaplamaya, zihin (tin) ve maddeye bölünemez; *gerçek* dünya ya da kendinde-şey (irade) ile *ideal* dünya ya da tasarıma bölünebilir ancak. Bu sonuncusu ise, hem öznel hem de nesnel olan bütün fenomen dünyasını kapsar.

Schopenhauer, *Yeter Neden Önermesinin Dört Çeşit Kökü*'nde, fenomenlerin bağlı oldukları zorunlu yasaları, kavramamızı olanaklı kılan ve öznede bulunan deneyim-öncesi (a priori) formları (yapıları, kalıpları) inceleyerek sisteminin temelini kurar.

Yeter Neden Önermesi ya da İlkesi, bilişin (bilginin) en yüksek ilkesidir ve dolayısıyla fenomen dünyasının da temelidir. Başka bir deyişle, Yeter Neden İlkesi, tasarımlarımız arasındaki deneyim-öncesi ve yasalı (zorunlu) bağıntıları dile getirir. Yani bu ilke, her nesnenin temel formudur; tüm nesnel varlığın varoluş tarzıdır. Demek ki, hiçbir fenomen bağımsız olarak var olamaz; her fenomen için, onun varlık temelini (zeminini) oluşturan başka fenomenler var olmuş olmalıdır. Üstelik, bu başka fenomenler, kendilerine bağlı olarak ortaya çıkan fenomenin, nasılsa öyle var olmaklığını ve başka bir biçimde var olamamaklığını belirleyecek bir temel, bir zemin olmalıdır. Tümel, zorunlu ve dolayısıyla a priori olan Yeter Neden İlkesi, deneyimden çıkarılamaz. Çünkü o, deneyimin dayandığı temel koşuldur.

Tasarılarımız arasında bulunan ve Yeter Neden İlkesinin dile getirdiği zorunlu bağıntılar, nesne çeşidine göre farklılık gösterir. Özne için nesne olabilecek her şeyi dört öbeğe ayırabiliriz. Başka bir deyişle dört çeşit tasarımdan söz edebiliriz. Bundan ötürü, Yeter Neden İlkesi de dört çeşittir; bu İlkenin şu dört çeşit kökü vardır:

1. Oluş ve değişmenin temeli, bunların kavranmasının zemini olarak Yeter Neden İlkesi; evrende herhangi bir olayın ortaya çıkması ve kavranabilmesi için, ondan önce gelen ve onu nesnel olarak belirleyen başka olayların olması zorunluğudur. Başka bir deyişle, *nedensellik*, hem öznel hem de nesnel bütün fenomenlerin bağlı olduğu yasadır. Nedensellik, dar anlamıyla, mekanik olayların birbirini belirlemesi olarak ortaya çıkar. Organik dünyada ise *uyarım* olarak görünür. Ama aynı zamanda *güdülenmedir*. Yani bir bireyin, zaman ve mekân bakımından kendinden uzakta olan nesnelere ulaşması, onları elde etmesi konusunda dış etkiler altında kalarak harekete geçmesidir. Güdülenimler, organizmayı, bilinç aracılığıyla etkileyen uyarımlardır.

2. Bilginin temeli olarak Yeter Neden İlkesi, kavramların ve yargıların oluşabilmesini sağlayan koşul olarak iş görür. Bir yargının yeter nedeni varsa, bu yargı bir bilgi dile getirir. Doğruluk da bu temele dayanır. Yani ancak böyle bir yargının *doğru* olduğunu söyleyebiliriz.

3. Varlığın temeli olarak Yeter Neden İlkesi, deneyim-öncesi duyu formları olan zaman ve mekânın kurduğu zorunlu bağıntılardır. Örneğin, bir üçgenin açılarının eşitliğinin nedeni, kenarlarının eşitliğidir ve bunun tersi de doğrudur. Nitekim, zamandaki herhangi bir anın ve mekândaki herhangi bir yerin konumu, bütün öteki anların ve yerlerin konumuyla belirlenmiştir. Böylece, varlığın Yeter Neden İlkesi, oluş, fizik nedensellik ve mantıksal art arda geliş kavramlarını aşar ve hem nesnel hem de öznel varlığın öncesiz-sonrasız ve değişmez koşullarına dayanır. Matematiğin kaynağı da burada; zaman ve mekânda bulunur.

4. Son olarak, Yeter Neden İlkesi, eylemin ortaya çıkmasının ve kavranabilmesinin koşuludur (temelidir). Burada, güdülenime yeniden dönmüş oluyoruz. Ama burada söz konusu olan güdülenim, daha önce nesnel açıdan gördüğümüz güdülenim değildir; öznel açıdan gördüğümüz güdülenimdir, yani bilinçli istektir, istemdir. İrade, kendinde ele alındığında, yani töz olarak, özgürdür; ama tek tek istekler birer fenomendir ve bundan ötürü de Yeter Neden İlkesine bağlıdır. İstekler de, tıpkı fizik etkilerin (sonuçların) nedenlerine bağlı oldukları gibi, güdülenimlere bağlıdırlar. Nitekim nedensellik bağıntısı en apaçık biçimde, istekte görülüp kavranır. Çünkü istek (bir şeyi isteme), iç sezgiyle açıkça gördüğümüz bir nedenselliğin oluşmasıdır. Yani burada nedenin etkiyi doğurmasını, iç sezgi gözüyle bütün çıplaklığı içinde görürüz. "Güdülenim, içeriden görülmüş nedenselliktir." diyor Schopenhauer. Demek ki tek tek varlıkların, tikel varolanların dünyası, metafizik açıdan bakılınca, bir tasarım olarak görülmektedir. Bu tasarımın özün-

de bulunan ve onu kuran öğeler ise, özne-nesne, zaman, mekân ve nedensellik bağıntılarıdır. Öznel biliş (bilgi) bakımından ele alındığında ise, tasarımları, *sezgisel* ve *soyut* olarak iki öbeğe ayırabiliriz. Sezgisel bilginin yetileri, duyu ve anlayışgücüdür. Duyu yetimiz, yalnızca edilgin ve alıcı bir yetidir. Bundan ötürü algıyı bir başına oluşturamaz. Algının oluşması için anlayışgücünün, duyumlarda bir nedensellik bağıntısını kavraması (sezgilemesi) gereklidir. İşte ancak bu durumda, zaman ve mekânda nesne olarak dünya ortaya çıkar ve algı tamamlanmış olur. Nedenselliğin kavranması, anlayışgücünün biricik işlevidir. Soyut düşünme ya da dolayımlı (yani sezgi gibi doğrudan olmayan) bilgi yetisi ise akıldır. Aklın işlevi de anlayışgücü gibi kavramlar kurmaktır. Bütün soyut bilginin de kaynağı akıldır ve fenomenler dünyasına ilişkin bilim de bundan ötürü akıldan kaynaklanır. Demek ki, bilgikuramı alanında Schopenhauer'ın felsefesi, duyu yetimizin a priori formlarını kabul etmesinin yanında, tam anlamıyla bir *ampirizm* olarak ortaya çıkıyor.

İrade Olarak Dünya

Öznenin biricik işlevi, yukarda açıklandığı gibi yalnızca edilgin bir biçimde tasarımlar edinmek olsaydı, felsefenin de yalnızca fenomenlerin varlığından söz eden bir öğretisi olması; onların bir gerçek *nedeninin*, temelinin bulunmadığını ileri sürmesi gerekirdi. Böylece felsefe, her şeyin bir görünüş ve hiç olduğunu söylemek zorunda kalacak, *nihilizm*'e yönelecekti. Ama özne yalnızca kuramsal etkinlikte bulunmaz; yani onun işlevi yalnızca tasarımlamak ve bilmek değildir. Öznede, pratik bir yan da vardır; yani özne eylemde bulunur, iradesini uygular, bilinçli olarak belli şeyler ister. İmdi, bu türden her istek ve eylemin en son temeli olarak mutlak bir etkinliğin bulunması gereklidir ve mutlak olması bakımından bu etkinlik, feno-

men dünyasının koşullarından, belirlenimlerinden bağımsız olmalıdır; onların dışında yer almalıdır. Gerçi şu ya da bu bilinçli istek, yani tek tek istekler (tikel istekler), ancak tikel olmaları koşuluyla ortaya çıkabildiklerinden, yalnızca tasarımda bulunurlar ve bundan ötürü de, yukarıda açıkladığım gibi, Yeter Neden İlkesine bağlıdırlar (dayanırlar). Ama iradenin edimleri olarak kendilerinde ele alındıklarında ya da öznenin bir iç varlığının belirimleri (tezahürleri) olarak görüldüklerinde, bunlar, mutlak ve nedensizdirler. Schopenhauer, öznenin, fenomenler dünyasını aşan bir bilgi edimiyle, bu iradenin mutlaklığını ve dolayısıyla kendi tözselliğini, yani kendisinin bir fenomen olmayıp, temeli ve tözü olan bir şey olduğunu kavradığını söyler. Yani özne kendini, bir kendinde-şey, bir *irade* olarak kavramaktadır. Ama yalnızca duyularla verilmiş olanı, tasarımı, fenomeni kavrayabilen özne, nasıl olup da böyle bir bilgi edimini gerçekleştirebilmekte ve tek tek nesnelerin, tikelliklerin dünyasının ötesine geçebilmekte; bilginin biricik ve zorunlu temeli olan Yeter Neden İlkesini nasıl aşabilmektedir? Schopenhauer, bu soruya cevap verilemeyeceğini söyler. Böylece Schopenhauer'ın bilgikuramı ile metafiziği arasında bir kopuş, bir tutarsızlık ortaya çıkmış olur.

Peki, töz ile eşanlamlı olarak kullanılan bu *irade* sözcüğünden ne anlamamız gerekiyor? Schopenhauer'ın felsefesinin temel kavramlarından biri olan *Bireysellik İlkesi*'ne göre, tikellikler, tek tek şeyler, farklar (şunun bundan farklı olması), ancak zaman ve mekân içinde, yani tasarımda olanaklıdır (gerçekleşebilir). Demek ki bu irade, kişi niteliğinde değildir. Çünkü kişi-olma, belli bir öznenin nesnesinden ayrı (farklı) olmasını gerektirir. Bundan ötürü Schopenhauer, Tanrı'yı kişi olarak düşünmenin, saçma bir şey olduğunu söyler. Çünkü böyle bir kavram, mutlak varlıkta, yani Tanrı'da, görünürlük (fenomen-olma-hali) olduğu düşüncesine dayanır. Ayrıca, töz olarak iradede, ister bilinçli ister bilinçsiz olsun, güdüler ya da

amaçlar da bulunamaz. Yani burada bilinçli isteme (istem) söz konusu değildir. Şöyle diyor Schopenhauer:

"Kendinde-şey olarak İrade, her çeşit Yeter Neden İlkesinin dışındadır ve bundan ötürü tamıtamına nedensizdir; ama onun belirimlerinin her biri bu yasaya (İlkeye) bağlıdır. Ayrıca İrade'de *çokluk* diye bir şey de yoktur; ama bu İradenin zaman ve mekândaki belirimleri sayısızdır."

"İrade, *tektir*; ama bir bireyin ya da kavramın tek olduğu gibi tek değildir; çokluğun dayandığı koşuldan yani *principium individuationis*'ten (*bireysellik ilkesi*'nden) bağımsız bir şey gibi tektir." Öyleyse bu iradeyi, ancak katışıksız bir kendiliğinden etkinlik, bir kör güç olarak düşünebiliriz ve eyleminin de katışıksız olduğunu, yani güdülenimi ve amacı olmadığını; bir hiçlikten bir başka hiçliğe yöneldiğini söyleyebiliriz.

Schopenhauer, bu biçimde kavranan iradenin, öznenin tözü olduğunun *kanıtlanamayacağını*, çünkü iradenin, bütün koşullar dışında yalnızca mutlak olarak kendini ortaya koyduğunu ve başka bir nedene dayanmadığını söyler. Nedene dayanmadığı için, kanıtlanması da olanaksızdır. İrade, Schelling'in felsefesindekine benzeyen bir *sezgiyle* kavranmaktadır yalnızca. Böyle olduğu kabul edilse de, bundan sonra, iradenin, dışımızdaki nesnelerin tözü olduğunu göstermek gerekmektedir. Schopenhauer, bu temellendirmeyi ve çıkarımı benzetmelere, örneksemelere dayanarak yapar. Burası, Schopenhauer'ın felsefesinin en zayıf olduğu yerdir diyebiliriz.

Schopenhauer, dış nesneler arasında bedenimizin de bulunduğunu ve bedenimizi hem fenomen hem de kendinde-şey olarak bildiğimizi söyler. Çünkü bedenimizi, zaman ve mekânda bulunan dünyanın bir parçası olarak ve dış birşey olarak algıladığımız gibi, içten de algılarız ve bu sonuncu algı aracılığıyla onun, iradeyle bir ve aynı şey olduğunu söyleriz. Hareket etmek istediğimizde, bedenimiz harekete geçer. Bu harekette, isteme ve hareket, neden ve etki olarak birbirine bağlanmış

değildir; çeşitli yanlardan (açılardan) görülmüş tek bir gerçek söz konusudur burada. Demek ki beden iradeyse, bütün öteki varlıklar da iradedir. Schopenhauer, sistemini, işte bu pek sağlam olmayan çıkarsama ve kabul üzerine kurar.

Öte yandan, iradenin birliğinden, tasarıma ve çokluğa nasıl geçildiğini de açıklayamaz Schopenhauer. Ama iradenin, özü bakımından bir *varolma-iradesi*, bir *yaşama-iradesi (isteği)* olduğunu söyler ve bundan ötürü, belli biçimlere bürünerek kendini ortaya koymaya, nesneleşmeye yöneldiğini söyler.

İradenin bu kendini ortaya çıkarmasında, görünür kılmasında iki aşama vardır. İrade, önce *dolayımsız* olarak, daha sonra da *dolayımlı* olarak nesneleşir. Zaman ve mekânda tek tek var olan her şey dolayımlı olarak nesneleşmiştir; yani insan zekâsı ve düşüncesi aracılığıyla nesneleşmiştir. Ama duyuların konusu olan bu nesneler ile katışıksız ve mutlak irade arasında, iradenin dolayımsız nesneleşmeleri yer alır. Bunlar, *İdealar*'dır; yani bütün algılanan nesnelerin kaynağı, temel ve özgün tipi ve örneği olan ilkelerdir. Bütün algılanan tek tek nesneler ise, onların kusurlu birer kopyasıdır. (Schopenhauer, burada, Platon'un ünlü İdealar Kuramından yararlanıyor.)

Schopenhauer, iradenin üç nesneleşim aşamasından geçtiğini de söyler: 1. Çekim ve magnetizm olarak göründüğü inorganik dünya; 2. Uyarım olarak göründüğü bitkiler dünyası; 3. Uyarım ve aynı zamanda bilinçli güdülenme gibi daha yüksek biçimlere bürünerek ortaya çıktığı hayvansal dünya.

Zamanın, mekânın ve nedenselliğin dışında olduğu için irade özgürdür ve ortadan kaldırılamaz. İradenin varoluş tarzını, "öncesiz-sonrasız-şimdi" sözüyle dile getirebiliriz. Ölüm, yalnızca bir dış görünüştür; bir şeyin ortadan kalktığını, yok olup gittiğini düşünmemiz de bir aldanıştır. Çünkü, şeylerin içindeki öncesiz-sonrasız töz, nasılsa, her zaman öyle kalır. Bireyler silinip gider, yalnızca cinsler yani öncesiz-sonrasız İdealar ortadan kalkmaz ve silinip gitmez. Bundan ötürü insanoğlu, bir

birey olarak, bir bilinçli ben olarak, ürünü olduğu organizma ile birlikte ortadan silinip gider, ama ırk ya da insanlık ölümsüzdür. Demek ki Schopenhauer'a göre, töz ile tasarım arasında taban tabana karşıtlık vardır: Töz yani irade, kendi varlığı içinde kendine özdeştir, ortadan kaldırılamaz, yok olmaz ve özgürdür. Ama tasarım olarak irade, sonsuz olarak çeşitlilik gösterir, değişikliğe uğrar ve şaşmaz nedensellik yasasına boyun eğer.

Estetik

Schopenhauer'ın sanat kuramı, İdealar öğretisine dayanır. Bu öğretiye göre, tek tek nesneler, belli bir cinsin, bir tipin, bir ideanın yetkin olmayan somutlanışlarıdır, dile gelişleridir. İdea açısından baktığımızda, tek tek nesnelerde, onların geçici özelliklerinin ve bir dış görünüş olmalarının yanında, ölümsüz ve değişmez bir şey de bulunduğunu görürüz. İşte sanatın alanı, tek tek nesneler, yani bireysel-olan aracılığıyla İdea'yı ya da tümeli görmek ve kavramaktır. Gerçek bir resim ya da heykel, doğadaki bir şeyin taklidi değildir. Gerçek bir resim ya da heykel; doğada gerektiği gibi eksiksiz somutlaşmış ve nesneleşmiş olsaydı, İdea'nın olacağı durumu dile getiren bir üründür. Bundan ötürü sanattaki biliş de, adım adım ilerleyen mantıksal düşüncenin değil, sezginin sağladığı biliştir (bilgidir). Sanat, bütün akılyürütmeleri, bilimleri ve içdüşünmeleri aşarak nesnesini doğrudan doğruya kavrar. Demek ki estetik sezgi, zamandan, mekândan ve nedensellikten sıyrılmıştır. "Estetik seyredişte (bakışta), tikel nesne, türünün İdeası haline gelir ve onu seyreden birey de katışıksız bir bilgi öznesi olur" diyor Schopenhauer. Başka bir deyişle, bu seyredişte, İdealar ve bilen özne aynı doğadan kaynaklanan şeyler haline gelerek özdeşleşirler. "Sanatçı, doğanın özüdür, nesneleşmiş iradedir." Sanat

yaşantısında özne, nesnede eriyecek biçimde yükselir ve bu duruma eşlik eden ruh hali, tam bir kımıltısızlık ve dinginliktir. Bundan ötürü estetik haz, tamıtamına kendinde ve kendiiçindir. Nitekim dış bir çıkar ya da yarar işin içine girdiği anda, estetik haz da ortadan kaybolur. Schopenhauer, estetiğinde, Platon ile Kant'ı kaynaştırmaya çalışır.

Ahlâk Felsefesi

Schopenhauer, düşünce ve edebiyat dünyasında, en fazla ahlâk öğretisiyle etkili olmuş ve ün kazanmıştır. Bu öğretinin dayandığı temel düşünceleri şöyle özetleyebiliriz:

İrade, genel olarak bir yaşama-iradesi, varolma-iradesidir (isteğidir); sürekli olarak "yaşamaya yönelir ve akar". Çünkü yaşama isteği ve iradesi, özü gereği, kendini nesneleştirmeye yönelir. Gölge, insanın bedenini nasıl izliyorsa, fenomenler dünyası da iradeyi öyle izler. Var olmak için birbiriyle mücadele edip duran sayısız varlık da böylece ortaya çıkar. Bu varlıkların her biri, kendi İdeasını gerçekleştirmek, somutlaştırmak zorundadır. Ama onun bu amaç doğrultusundaki çabaları, bütün öteki varlıkların aynı tür çabalarıyla engellenir ve sınırlanır. Bundan ötürü İdealar, tam anlamıyla, kusursuz bir biçimde hiçbir zaman gerçekleşemez. Yine bundan ötürü her yanda kusur ve eksiklik, sınırlama ve yok etme görürüz. Başka bir deyişle, her yanda, sürekli bir ortaya çıkış ve yok oluş gerçekleşmektedir. Doğadaki bu sürekli hareket ve kaynaşmanın benzerini, bilinçte de buluruz. Bilinçli istekler, dürtüler, içtepiler, bu sürekli kaynaşmaya yol açar. Bilinçli isteğin amacı, bireyin isteklerini ve dürtülerini doyuma ulaştırmaktır. Başka bir deyişle, düşman doğa güçleri ve öteki bireylerin sınırlayıcı ya da yıkıcı etkileri karşısında, bir bireyin kendisini koruması ve varlığını sürdürmesi söz konusudur burada. Bundan ötürü, bilinçli ira-

de tam anlanuyla bencildir; bende başlar ve bende biter. İsteğin doyuma ulaştırılması ve sona ermesi ise, mutluluktur. Ama mutluluğa ulaşılabilir mi? Schopenhauer, bu soruya olumsuz cevap veriyor. Çünkü irade, yöneldiği amaçlara ulaşmış olsaydı, tam bir hareketsizlik haline girecek; dürtü, içtepi, istek ortadan kalkacak ve böylece irade, yaşama-iradesi olarak ortadan silinip gidecekti. Demek ki, doyuma ulaşmanın olanaksızlığının, yaşama-iradesinin doğasında ve özünde bulunması gerekir. Schopenhauer'ın *kötümserliği*, işte bu temele dayanır. Tedirginlik ve iç rahatlığının bulunmayışı acı duyurur bize; mutluluk ise, iç rahatlığı ve dinginliktir. Ama iradenin hiçbir zaman dinginlik içinde bulunmaması, sürekli olarak hareket etmesi, bütün varlıkların temelidir; varolanların hepsi bu kaynaşmadan doğmuştur. Mutluluk, ulaşılması olanaksız bir amaçtır, ama insanoğlunu sürekli olarak peşinde koşturur. Bundan ötürü de dünya, çok kötü bir dünyadır; hatta kötülerin kötüsüdür. Ama dış etkilerden ve güdülenmelerden sıyrılarak bu kötülükten kurtulmanın bir yolu vardır. Bu tür bir özgürlüğe ise ancak, "iradenin olumsuzlanmasıyla" ulaşabiliriz. Yani bütün isteklerin, içtepilerin, dürtülerin ortadan kaldırılması özgürlüğe ulaştırır bizi ve bu dünyadan sıyırır. İnsanoğlunun iradesi, tam anlamıyla güdülenmelerin nedenselliğine bağlı olduğuna göre, isteğin olumsuzlanması (ortadan kaldırılması), felsefesel ve estetik sezgiye benzeyen bir edimle olanaklıdır ancak. Böyle bir edim, sonlu dünyayı, yani fenomenler dünyasını aşacak ve özneye, mutlaktaki özgürlüğü ve huzuru kazandıracaktır. Yaşama-iradesinin olumsuzlanmasının birinci aşaması, başkalarına merhamet ve şefkat duymaktır. Bu duygular, insanın, kendi bencil bireyselliğini unutmasına ve genel yarar doğrultusunda davranmasına yol açar. Toplumsal ahlâklılığın ve adaletin temeli merhamettir Schopenhauer'a göre. Yaşama-iradesinin olumsuzlanmasının ikinci aşaması ise, bütün isteklerin sona ermesi; her çeşit kişisel ve toplumsal yarar düşüncesinin orta-

dan kalkması ve öznenin tam bir iç rahatlığına ve dinginliğe kavuşmasıdır. *İntihar*, iradenin kendisini, özünü ortadan kaldırmadığı ve ancak bir görünüşünü, yani bireyi yok ettiği için bir çıkış yolu değildir. Demek ki, gerçek ahlâklılık dünyadan el etek çekmek, her türlü istek ve hazdan yüz çevirmektir. Bu görüş, Buddha'cılığın *Nirvana* kuramının işlenip geliştirilmesinden başka bir şey değildir.

Demek ki, Schopenhauer'ın felsefesi, Kant ve Fichte'nin transandantal felsefesinin, Locke'un ampirizminin, Spinoza ve Schelling'in tümtanrıcılığının, Platon'un idealizminin ve Buddha'cılığın karamsarlığının birleştirilmesidir. Özgün yanı ise, töz ile iradeyi özdeşleştirmesidir.[3]

[3] A. Schwegler, *A History of Philosophy*, New York, 1899, s. 442

KAYNAKÇA

—Ahmet Mithat, Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi, Tercuman-I Hakikat Matbaası, 1304-1889

—Aşkın Metafiziği, çev. Talat Hamdi, Selamet Basımevi, 1935, İstanbul

—İrade Felsefesi, Sadi Irmak, İkbal Kitabevi, 1962, İstanbul.

—Aşkın Metafiziği, çev. Selahattin Hilav, Oluş Yayınları, 1. ve 2. Basım, 1963, İstanbul.

—Aşkın Metafiziği, çev. Selahattin Hilav, Süreç Yayınları, 3. Basım, 1965, İstanbul

—Schopenhauer ve İnsan, İoanna Kuçuradi, Yankı Yayınları, 1968, İstanbul.

—Aşkın Metafiziği, çev. Selahattin Hilav, Yazko Yayınları, 4. Basım, 1983, İstanbul.

İÇİNDEKİLER

AŞKIN METAFİZİĞİ 9
SCHOPENHAUER'DAN SEÇMELER 53
Hayatın Acıları 55
Ölüm 60
Sanat 62
Ahlâk 67

SCHOPENHAUER'İN FELSEFESİ 71
Yaşamöyküsü ve Yapıtları 73
Kant'ın Eleştirilmesi 80
Tasarım Olarak Dünya 83
İrade Olarak Dünya 87
Estetik 91
Ahlâk Felsefesi 92
KAYNAKÇA 95